

ISMÉT EMKE

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

1991. április 20-án, Brassóban, a romániai magyar közművelődés további alakulását illetően, nagy jelentőségű összejövetelre került sor: újalakult, újra megalkult az EMKE, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület. Az alakuló közgyűlés, amellyel, hogy megfogalmazta az Egyesület céljait, behatárolta tevékenységének főbb pásmáit, egyszersmind elfogadta az Alapszabályzatot, és megválasztotta az Egyesület tisztségviselőit is: elnökké Dávid Gyulát, ügyvezető elnökké Sylvester Lajost, főjegyzővé pedig Kötő Józsefet.

A későbbiekben még visszatérünk az Egyesület szerető, tevékenységének a részletes ismertetésére, de addig is szükségesnek véltük beszámolni az eseményről, s röviden ismertetni az EMKE újalakulásának körülményeit, főbb célkitűzéseit. Kérdéseinkre Kötő József főjegyző válaszolt.

— Nyilván, nem a napjainkban viruló divat készítette a kezdeményezőket az EMKE újraszervezésére...

— Az 1989-es decemberi eseményeket követő rövid időszakban egyre-másra alakultak a magyar művelődési egyesületek is, ami örömdetes tény. Több mint hetven(!) ilyen szervezet jött létre az ország különböző tájegységein. A gond csak az volt, az lett — amint az egy felmérésből hamar kiderült —, hogy ezek a művelődési egyesületek, mivelhogy első perctől szakosodott szervezetekként jöttek létre, egyenként meglehetősen keskeny pásmát vállaltak fel, sok volt az átfedés, és így közművelődésünknek nagyon fontos területei maradtak „gazdátlanul” (például a könyvtármozgalom). Az is kiderült, hogy ezek az egyesületek nem rendelkeznek sem megfelelő kapacitással, sem a kellő szükséges anyagiakkal ahhoz, hogy közművelődésünk országos infrastruktúráját megteremtsék. Utalnék arra is például, hogy kórusmozgalmunk minőségi tevékenységéhez elengedhetetlen egy ún. daloskönyv megjelenítése; vagy az új körülmények, feltételek között kibontakozó műkedvelő színjátszásnak is szüksége van ún. színdarabos könyvekre; ugyancsak elengedhetetlen népművelőink továbbképzése, országos és nemzetközi tapasztalatcserék, találkozók szervezése stb. Egyetlen művelődési egyesület sem tudja mindezeket a teendőket egymagában felvállalni. Mint mondtam, már csak a szükséges anyagiak hiánya miatt sem. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy szükséges egy olyan koordináló szerv létrehozása, amely egyrészt megteremti az anyagi és szellemi „fedezetet”, másrészt pedig összehangolja a különböző egyesületek munkáját, kiküszöbölve az átfedéseket, befog minden fontosnak vélt közművelődési pásmát. Csak megemlíteném: egy ilyen koordináló szerv hiányában történt meg az elmúlt időszakban nem egyszer, hogy az egyik egyesület nem tudta, mit csinál és mikor a másik, így aztán nagyon fontos események időben is átfedtek, és, hogy úgy mondjam, többé-kevésbé hatástalanították is egymást... Ezek és még szám-talan más tényező tette szükségessé az EMKE újalakulását...

— Hányadszorra immár?

— Egyesek szerint negyedszerre; mások szerint hatodszorra. A lényeg: 1885-ben, gróf Bethlen Gábor elnökletével alakult az EMKE. Ez akkor felvállalta az oktatás, a közművelődés és a szociális védelem területeit. Az EMKE-t 1946-ban szüntették meg. E két dátum közé esik 1918. Ekkor újra kellett szervezni, a változott történelmi körülményekhez igazodva. 1940-ben ismét új történelmi helyzet adódott, tehát újabb „át-szervezés”. 1944 a következő „újraszervezés” éve: ekkor az EMKE tevékenysége beolvadt a Magyar Népi Szövetség kulturális bizottságának, mai szóval: szakosztályának a munkájába. És végül itt vagyunk a mában, 1991-ben, amikor ismét újra kellett szervezni — alakítani az Egyesületet. A „mai” EMKE az 1885-ben alakult Egyesület jogutódjának tekinti magát, a megváltozott történelmi körülményekhez alkalmazkodva, illetve az azokból következő új feladatokat elvállalva. A mai EMKE, az 1885-ben alakultól eltérően, csak a

közművelődést vállalja fel. Ugyanis az oktatást felvállalta a Bolyai Társaság, a tudományt az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a szociális védelmet az RMDSZ stb. A Alapszabályzatunkban ez olvasható: az EMKE „a romániai magyarság körében városi és falusi vagy nagyobb tájegységekben alakult közművelődési egyesületek, társaságok, csoportok és együttesek (...) szövetségként és saját szervezeteink útján célul tűzzük ki azt, hogy a közművelődés minden területén megszervezzük és előmozdítjuk a magyar anyanyelvű lakosság európai mérce szerinti anyanyelvű műveltségének terjedését, s megfelelő kereteket teremünk ahhoz, hogy értékeink eljussanak a lakosság minden rétegéhez, biztosítva a közösségi és egyéni művelődési értékek érvényesülését az egyetemes kultúra kereteiben”.

Lényegében tehát, úgy fogalmazhatnánk, hogy az EMKE kulturális egyesületeink laza szövetsége, koordinál, segít, igyekszik megteremteni a szükséges feltételeket, de ugyanakkor tiszteletben tartja a tag- és társ-egyesületek autonómiáját. Nem dirigál, csak tanácsol. Közösségünk tagjait egyszerű kultúra-fogyasztókból cselekvő, kultúrát teremtő egyénekké akarja szervezni-segíteni.

— Szó esett küll- és belkapcsolatokról, nemzetközi találkozókról, tapasztalatcserékről is...

— Nos, amiként az az Alapszabályzatban is olvasható, az EMKE az adott történelmi helyzetben kíván tevékenykedni! Ez azt (is) jelenti, többek között, hogy hatékonyan együtt kíván működni a románok, németek és más nemzetiségűek mindazon egyesületeivel és szövetségeivel, amelyek a közös művelődési hagyományok megbecsülése, egymás magas szellemi és népi értékeinek megbecsülése, szellemében tevékenykednek. Munkánkban a jövőben is számíthatunk azon egyházak és felekezetek segítségére, amelyek sajátos intézményrendszerük útján a múltban is hagyományosan helyet biztosítottak a magyar nyelvű írástudás, műveltség áthagyományozásának. Továbbá: az EMKE termékeny kapcsolatot kíván tartani a határainkon túl élő, közelebb vagy távolabb a magyar kultúra megőrzésén, ápolásán munkálkodó egyesületekkel, szervezetekkel, testületekkel. Ugyancsak élő kapcsolatot szándékozik kialakítani más országok kisebbségeinek művelődési szervezeteivel, intézményeivel, amelyekkel közösen szeretné megtalálni az identitásmegőrzés és az etnikumközi együttműködés összeegyeztetésének legmegfelelőbb formáit; támogatjuk a testvér városok- és falvak kapcsolatát.

— A pászma meglehetősen széles, a feladat összetett. Hogyan sikerül mindezt megvalósítani, elvégezni?

— Most röviden csak annyit: az Egyesület élén egy országos választmány áll, amelynek súlyponti szervei a szakosztályok. Ezek hivatottak biztosítani a helyi, megyei, illetve területi és országos szinten folyó közművelődési munka hatékonyságát és szakszerűségét, megszervezni a munkát. Tízennégy ilyen szakosztályt hoztunk létre, igyekeztünk átfogni a közművelődés egész területét. Ezek énekkarok, népi és modern dalegyüttesek; zenekarok, népi és modern zeneegyüttesek; népi és modern táncegyüttesek, táncházak; előadóművészet, műkedvelő színjátszó csoportok, együttesek; amatőr képzőművészeti alkotókörök; foto-, film- és videoklubok; népművészek, népi mesterek, népművészeti alkotókörök; közművelődési körök, szabadegyetemek, néptőliskolák; környezetvédelmi és turisztikai tömörülések; irodalmi és nyelvművelő-, néprajzi- és folklorkörök; idegen nyelv-klubok; közművelődési könyvtárak; helyi múzeumok, állandó kiállítások, honismereti és helytörténeti munka, műemlékvédelem; művészeti intézményekkel, hivatásos művészek alkotó szövetségeivel való kapcsolatok, s végül a mass-media (helyi rádió- és TV-adások, sajtó, tájékoztatás) szakosztálya. Létre kell hoznunk az EMKE helyi szervezeteit is, amelyek, természetesen, szorosan együttműködnek a tájegységben, a helységben létező művelődési egyesületek-

kel, csoportosulásokkal. Különös gondot kell fordítanunk például azokra a területekre (gondolok itt a Partiumra elsősorban), ahol több tévé-adást fognak, s ahol — talán emiatt is? — a közművelődési élet katasztrofális, teljes ilyen téren az apátia... Ezért (is) négy zónára osztottuk fel a ránkcső közművelődési területet: Székelyföld (Hargita, Kovászna, Brassó megyék, valamint a csángó vidék, Bukarest és a szörvány, például, ha Galacra akarnak létrehozni EMKE-fiókot), Dél-Nyugat-Erdély: Arad, Temes, Hunyad, Széchenyi és Krassó-Szörény megyékkel, Közép-Erdély: Maros, Kolozs, Fehér és Beszterce-Naszód megyék tartoznak ide, s a nyugdiki, Bihar, Szatmár, Szilágy és Maramaros megyékkel, Észak-Nyugat-Erdély zónája. Mindenképp az országos választmány egy-egy alelnöke felől.

— Az anyagiakra fordítva a szót: honnan lesz pénz az EMKE-nek?

— Mindenekelőtt a tagdíjakból. Aztán számíthatunk az állami költségvetésből ránk, magyarokra eső részre is; továbbá számíthatunk (mi is) adományokra, és lennének a saját, különböző rendezvényeinkből befolyó összegek. Na és, gondoljuk, az RMDSZ is támogatni fog... Nekünk nincs fizetési „apparátusunk”, s már ez is „megtakarítás”...

— Úgy hallottam, lesz az EMKE-nek saját lapja is.

— Fogalmazzunk úgy egyelőre, hogy: a Művelődés című lapot az EMKE „felvállalja”, és a Művelődés (is) „felvállalja” az EMKE-t. Ez a lap eddig is közművelődésünk ügyét szolgálta, s reméljük ezután, kevésbé mostoha körülményekben, még hatékonyabban eredményesebben tud eleget tenni célkitűzéseinek...

— Kedves főjegyző uram, maradjunk abban, hogy még visszatérünk az EMKE „portájára”. Addig is erőt és kitartást kívánunk mindannyian e, valóban cseppet sem könnyű ténykedéshez... Köszönöm a tájékoztatást...

Kérdező: MOLNOS LAJOS

Macskássy József: Gyökerek

Öböl—dosszié 11.

SZEMIRAMISZTÓL — SZADDAMIG

E kerek földnek második része Ázsia, napkeletre és délre a napkeleti Óceánussal, északra a Tatar országi tengerrel határos; napnyugatra a veres tenger által választatik el Afrikától, Európától pedig a közép-tenger, az Archipelágus és fekete tenger által... Megtartásra méltó dolog, hogy e világnak teremtése után a földnek ezen részében laktak az első emberek, ebben jelentette ki magát az Isten, ebben született a világ megváltója, ebben kezdődött a keresztény vallás, e volt a tudományoknak első kútfeje és hazája, ebben voltak és műlathnak is el e világnak legnevezetesebb birodalmak, úgy mint a Chaldeai, Assyriai és Persiai birodalmak. (A Természet Tsudái, országok nevezetesei és nemzetek szokásai, Pozsony, 1808.)

Kisázsia, ha megnézzük a térképen, voltaképpen hatalmas híd, amelyen át lehet jutni Európából Afrikába — illetve Ázsiába. Olyan földterületekre tehát, ahol hatalmas városok keletkeztek már akkor, amikor a római halmokon még híre-hamva sem volt a későbbi világhódítók bőrkucsmás őseinek. De ne álljunk meg Kisásiában sem. Kisásiától keletre s a Kaukázus vad hegyeitől délre magas hegyek közé zárt, főként sivatagos vidék térül el, az Iráni medence. Van vagy három-

ezer esztendeje, hogy e földön egy pásztornép lakott s leigázva a szomszédos népeket, hatalmas birodalmat hozott létre. E pásztorok a perzsák voltak. Megegyeztek minden más néppel abban, hogy magukat többre tartották a szomszédaiknál. A perzsák ezért „nemesekek” neveztek magukat a többi nem nemestől való megkülönböztetésül s nyelvükön a nemes így hangzott: „árja”. Árjának vagy Iránnak ezért hívják ma is a régi perzsák lakta országot. Az árja szó a mi korunkban baljós csengést kapott, mivel a német „nemzeti szocialisták” árja voltukra hivatkozva igyekeztek igazolni a többi népet leigázó törekvésüket. A németek persze éppoly kevéssé árják, mint amennyire a perzsák sem voltak a többi népnél nemesebbek. Világuralmi törekvésekre azonban sosem kellett túlságosan meg-alapozott jogcím... Az iráni fennsíkon keresztül fontos kereskedelmi útvonalak vezettek a Káspi-tó felé Perzsa öböl s erre vitt az út Indiába is. (Egy isten élettörténete, 1961.)

***

Dárius, a legkincsesebb uralkodó a közmondásban mindmáig él. Az ókori perzsa birodalomnak volt kiemelkedő királya Dáreiosz. Hatalmas, gazdag uralkodó volt. Fennmaradtak emléktáblák, emlékoszlopok, melyekre a következő feliratokat vészték: „Dáreiosz, nagy király, a királyok királya, az országok királya, Hústáspész fia, Akhaimenida”... „Dáreiosz király szól: Ezt a birodalmat, mely felett uralkodom, az istennek legnagyobbik, Ahuramazda adta nekem. Ahuramazda védjen engem és házamat! „Mit szolt volna a hetvenkedő király, ha valaki megjósolja neki, hogy bi-

rodalma idegen hódítók uralma alá kerül, s fővárosát úgy elnyeli a sivatag, hogy amikor a XVII. században egy olasz utazó elvetődött a romokhoz, nem volt a világon egy árva lélek sem, aki az ott látott feliratokat el tudta volna olvasni. (A vasárnap nyomában, 1961.)

A sivatagok nomádjai különös életet éltek. Nappal a tűző délvideki napon a hőség elviselhetetlen. Ilyenkor a táj kihalt, az állatok is elrejtőznek vackaikkal. A pásztorok is pihennek. Csak este, mikor a levegő már lehült, elevenedik meg a sivatag. A nomád lakosság is ilyenkor kerekedik fel s halad tovább a hűvös, csillagfényes tiszta éjszakában. A megtelepedett földművelők megtanulták, hogyan kell a „sziklából vizet fakasztani”. Aknákat vájtak a hegyoldalba s a víz segítségével kerteté változtatták a sivatagot. Idővel az aknák víze elapadt, és a lakosságnak odább kellett állnia. (Kélet, 1910.)

Az arabok mindenki másnál jobban tisztelik a szövetséget, s azt a következő módon kötik meg. Ha két ember szövetségre akar lépni egymással, akkor közéjük áll egy harmadik és széles kövel felhajtja a tenyerüket a hüvelykujj mellett. Azután mindkét fél köpenyegéből kiszakít egy-egy darabkát, átütja vérről, majd bekenni vele azt a hét követ, melyet közöttük előzőleg elhelyeztek. Eközben Diónüszosz és Uránia idezi hangos szóval tanuként. Ennek végzetével a szövetséget kezdeményező fél bemutatja barátainak azt az ideget, vagy honfitársat, akivel előzőleg verszövetségre lépett, s a barátok magukra nézve is kötelezőnek ismerik el a szerződést. (Herodotosz.)

Tavaszi éj az éhinség második esztendejében; a nap kenyérsütéssel telt — a vékony lepények még kinn feküdtek a szalmán, hogy megszáradjanak.

Anna-Stava arra ébredt, hogy zajt hall a sütőházból, s hallotta azt is, hogy Ansgar fölkel. Kitért a mozgásából, hogy dühös, és reméli, hogy tettenéri a tolvajt. A lány felkelt és bátyja után szaladt a sütőházba. Az ajtó nyitva volt. A szalmában pedig ott állt a tolvaj: egy csontváz, tédrepedve. Mintha imádkozna. Vagy a kenyér illatától részegedett meg, és az ájulás környékezi?

Egy lepényt tartott a kezében: se bele nem harapott, se le nem tette, amikor belépett a Gazda, és rávicsoritott valamennyi fogával. Ansgar rávetette magát a tédrepedőre és hajánál fogva talpra rántotta. És szidta, mint a jégeső.

A tehetetlen koldusfajzat! Se éjjele, se nappala töle a tisztességes embernek!

SARA LIDMAN

Két szűk esztendő

És addig nem nyugszanak, míg az utolsó parasztot is ki nem eszik a portájából: De megdolgozni az étekért — az persze eszükbe sem jut! Dolgozni, azt nem, csak enni, te lusta bivaly, te! Kunyerálni, meg zabálni, eddig terjed a tudományod, te rühös... Hogy lenne belőled tűzifa a pokolban!

Ansgar még húszéves sem volt, de munkától vad és kemény. Két kézzel markolva tartotta a csont-bőr koldus hosszú labancos haját. Ide-oda rángatta a fejét, egy hüvelyknyire emelve az embert a padló fölé; meg-megreccsentek a nyomorult csigolyái, de egy hangot nem adott.

Anna-Stava sirva futkározott az emberkinzás körül, rángatta a bátyja ruháját, és zokogva kiáltotta, engedje el a „szegény Lázárt”. (Anna-Stava ilyen volt: ha a kenyértolvaj Lázárt juttatta eszébe, akkor micsoda az ő tisztességes bátyja? A gazdag ember, máris úton a pokol felé?)

Ansgar pedig csak tovább, míg az éhes koldus haja ki nem szakadt a fél fején, még pedig nem csupán a haja, hanem a fejére egy összefüggő darabja is. Ansgar kinyitotta a kezét, eldobta a hajcsomót és feleszmélt haragjából. Hát-rált egy kicsit és segélyt kérően tapogatózott Anna-Stava után. Az ember meg lehajolt, mintha a kitépt hajcsomót keresné, de egy marok szalma került a kezébe és azt kezdte vizsgálgatni. Lassan mozgott, megszagolta a szalmát, kihúzott belőle egy-egy szálát, majd elfordítva tette vissza, mintha valami féle megbontott rendet akarna helyreállítani.

Feje csupasz foltján lassan elkezdett szivárogni a vér. Ansgar fogvacogva nézte. Hogy hívnak?

Az ember nem válaszolt, hanem tovább matatott a szalmával.

Jó, jó: adok én kenyeret, nem kívánom én a halálot.

Az ember ünnepélyesen megfordult és megindult kifelé, de oly bizonytalanul, hogy beleütközött a kapufélfába.

Ansgar fölvetett egy lepényt, utána ment és kínálgatta, de az nem fogadta

el. Akkor Anna-Stava kezébe nyomta; add oda neki is. A lány futva kísérté az éhezőt, kérielve nyújtotta felé a kenyeret és sirt. Az ember végre elfogadta, némán biccentett a fejével és továbbment.

Fehér ködök. Fehér hideg. Mint egy fagyott zsoltár a föld. Milyen hiúk a világ dolgai, mily rövid minden öröme.

Ki tudja, ember volt-e igazán? Lehetett a Kisértő is, az akart bolonddá tartani.

Anna-Stava nyolcéves volt s azt mondta neki: Nem kellett volna kitépned a haját.

Te pedig egy szót se senkinek arról, hogy valaki járt a sütőházban, megértetted?

Másnapra Anna-Stava megbetegedett és hányt. Ansgar ott járt körülötte. Kinn voltam a sütőházban — mondta — és körülnéztem. Nincs ott a haj. Álmodtuk az egészet. Felejtsetd el.

Ezekben az inséges időkben sokszor azt sem tudta az ember, élők veszik-e körül, vagy holtak. Még a saját testében sem bízhatott senki. — Egyszer csak elszabadult s ott haladt valamivel a gazdája előtt, láthatóan, de átlátszóan, majd ugyanolyan ellenállhatatlanul visszatért. A gazdája meg csak állt, csuklott, szédelgett s azt mondta: de hát én, hol voltam én, miközben ott haladtam már lépésnyire magam előtt?

Néhány nappal a sütőházbeli dulakodás után megint megjelent az Éhező, de most a déli Szálláson. Még mindenki a konyhában feküdt, hogy jól kihasználják a meleget. Ansgar fejtől-lábtól a bérréssel. Anna-Stava a kislány-ágyban a

Sipos László rajza

Fal mellett. De csak Ansgar és Anna-Stava ébredt fel, ahogy az éhező egyszerre ott állt a padló közepén, fején ott a csupasz írt, kezében a kitépt hajcsomó. És mint első ízben a szalmacsomó szálait, úgy rakosgatta most ide-oda a hajszálakat. Végigtapogatta őket csontos ujjával, húzgálta, valogatta őket celtalanul és magafeledten.

Ansgar és Anna-Stava dermedten ült; az Éhező ügyet sem vetett rájuk, de az egész mivoltából kisugárzó szemrehányás akkor sem lehetett volna erősebb, ha mereven nézte volna őket. Végül megszólalt hangtalan, álomszerűen tiszta hangon: ez az én szénám. És már nem volt sehol.

Imádkozz, te lány, imádkozz! Ansgar kiemelte Anna-Stavát az ágyból, s a szoba imasarkába vitte a szekrényhez, melyben az imádságos könyveket tartották a virágtartó üveg mellett. A szekrény fáján pedig az üres betűk:

IMÁDKOZZÁL ES DOLGOZZÁL

Vacogva hullottak térdre; Anna-Stava suttogva imádkozott. Az éhezőért. Hogy nyissa meg neki a Magasságbeli a menny kapuit s adjon neki enni. Hogy új haj nőjjön az egész fején. Hogy a Bárány Vízében fürödhessen, és kapjon tiszta ruhát, könnyű fehér, meleg lepleket, melyek nem horzsolják a testét. Meg mindennemű étkeket. Vajas lángost! Tejszínes aludttejet és ürücombót! Disznóhúst és halat. És evés közben angyalok legyenek körülötte a levegőt, nehogy a legyek meg a szúnyogok... Több angyalok pedig zenéljék körül citerával, „és bármi egyébbel tartod jól, megfizetem néked, ha visszatérek”. Fejezte be Anna-Stava. Most már nyugalom és melegség áradt el a lányon, s biztos volt benne, hogy a hazajáró lélek sorsa jó kezekben van.

De Ansgar tovább vacogott. Értem mért nem imádkozol? Annak a koldusnak már semmi baja nincs! De én tovább szenvedek!

Es add, hogy az Éhező elfeledje földi vécnapjait. Meg hogy Ansgar kitépte a haját. Mert fejébe szállt a vér. Add, hogy minél hamarabb a mennyek országába jusson. Itt lenn a földön olvan rossz a termés. És úgy kínoz bennünket a gyomrunk.

Most pedig az Úr imáját! Csak a Miatyánkot. Mond!

Néhány éjszaka nyugtuk lehetett. Aztán újra eljött, minden alkalommal egyre átlátszóbban. Már nem lehetett megkülönböztetni, mit tart a kezében, haját-e, vagy szalmát, de még mindig pepecselt, mintha egy bizonyos szálát keresett volna a nyűtt gubancban.

Ansgar ébredt fel először és rekedten odasúgta a húgának: Kelj fel, itt van megint. Imádkozz, Anna-Stava, imádkozz!

A lány lassankint jobban félt bátyjától, mint a kísértettől, a kezétől, ahogy felemelte a földről és mind keményebben, mind hosszabb ideig szorította magához, meg az egyre szigorúbb hangú utasításaitól, hogy s mint fejezze ki magát, amikor imádkozik.

Napközben nemegyszer arra gondolt Anna-Stava: az Éhező meg se jelent soha, s ő csupán álmában látta az első és egyetlen káprázatot; az egyetlen, ami nem álom, Ansgar álmatlansága, Ansgar karikás szemű követelődzése és a saját-maga imái.

CSATLÓS JÁNOS fordítása

BORISZ PASZTERNAK

A KÖLTÉSZET MEGHATÁROZÁSA

A költészet lényegesen fűtő, jégdarabkak összekocanása, falevel-fagyasztó éjjel és csalóányúnak párbafozása.

Edes borsó, szétburjánzó, kozmosz könnyei borsóhévelyben, fuvolákról szökken Figaró jégvereként földet és a kertben. Minden, amit oly buzgón az éj keresgél a víz alatt, a mélyben, hogy csillaggal nedves tenyerén, dideregve barmájáig érjen.

Stégeknél a hőség laposabb. Egerként a menny a földre ájult. Szép volna a csillag-habota, de a mindenség csak egy sivar zug.

SZERELMEM, SZÖRNYŰ!

Szerelmem, szörnyű! Ha költő szeret, izgága isten az, ki lángra lobbán. S a káosz lesz úrrá a föld felett, akár az Ádám előtti napokban.

A könnyek tonnaszáma hullanak. El is takarják őt. Mamutnak látszik. Divatját multa. Tudja — nem szabad: ideje elszállt, és — az ész hibádzik.

Es látja, menyegzőt hogy tartanak, hogy kölnék össze és ocsúdnak másnap. Hogy hívnak közbekatozásokat, megsúrolva — fekete kaviárnak.

Az életet, wateau-i gyöngybigyót burnószelenceként hogy ölelik. S órája bosszút állnak, mivel ott, hol görbe minden, mert elferdítik,

hol a komfort tömjénez, hazudik, röhéssel, és a hereméhek zúgnak, mint amforáról bacchánstól, a ti nővéreket ő magára húzza.

S az Andok olvadását önti kénye csókjába s sztyeppi reggelt, csillagok alattvalójaként, míg falvak éje fehérítő begetésként hanytorog.

S mivel a kor teleszívta magát, botanikai sekrestye-sötétől szaglik, mint tifuszútól szalmazsák, s káosz-csalóként fröccsen szerte végül.

EJI VIRAGOK

Loecsolhatod, csak alszanak hajnalban az éji virágok, bár rájuk dézsa víz szakad. Fülükben szaggatott foszlányok abból, mit harmincszor szavalt a makacs telefon a házból. Virágaik így alszanak, nyűgözve éji látomással. S nem emlékeznek, a világra imént mily borzalom szakadt. Nem gondol a talaj a sárral, tisztogató illatokat áraszt szét, ürügyet se várva, tíz róza terhével a váza. Elmúlt az éj vad ünnepe. Feledve tréfa, csíny, a konyhán tányérainak ragyognak tisztán. Nem emlékszünk már semmire.

1957

BAKA ISTVÁN fordítása

ORBIS TERRAE

FINNORSZÁGI KÖLTŐK

EEVA-LIISA MANNER

ALLEGRO

Egy sötét nap után Haydn-t játszom és egyszerű melegséget érzek a kezemen.

Engedelmese a billentyűk. Szélf kalapácsok

Zöld, élő és csendes a dallam.

A dallam elmondja, hogy létezik szabadság és hogy van, aki nem fizet adót a császárnak.

Kezemet a haydn-zsebembe dugom és utánozom a békés ellenőrt.

Főlelem a haydn-zászlót — ez azt jelenti: „Nem adjuk meg magunkat. De akarjuk a békét.”

A zene egy lejtőre épült üveg ház ahol kövek repülnek, kövek gurulnak.

És kövek röpke, kereszttől-kasul, mégis minden ablakszem sértetlen.

S most újra itt vagyok, ebben a piszkos faluban, ebben a piszkos taverában. Magammal hozom az utcát s a zajt, a hegyek csedjét, a zöldségárús kiáltását, kerekék csikorgását

Virágzik az ánizs és a diófa, vagy mi is ez?

Itt szütleányhaj fájának nevezik.

Gingo? Ginkgo? Nem ismerem.

En csak a belső békét ismerem,

valahol itt van az is, a burkolt sikátorokban:

árnyék a falamon, elképzelt, kékszíni hangok.

Adiós, mondják a gyerekek elhaladtukban,

a dios, szólnak az öregek, akik már elha adtak.

Schluss! Polizeistunde! így, a zöldkabátos férfi

a cement erdőből.

A dios. Hová mennek a napok?

Sötét telek, derűs nyarak alusznak a fákon,

a fákhoz mennek, a levelek visszatérnek a földhöz,

vajon mikor tér meg, a változásba belefáradt magam?

THINA KAILA

A dörben gyenge pázsit, kövek, utak és az égbolt. Piszkos, kövér autóbusz, a dörben megáll, felsőhajt.

Kora tavasszal a föld még el sem kezdte, s be sem fejezte azt, ahol a befejeznivalót abbahagyta. Minden olyan nagyon magamfajta, hogy attól az ember elszomorodik és a halálra gondol.

A földolog az, hogy pontosan megismerd ennek a vízalatti világnak a mechanizmusát, hogy úszni tudj benne a busz ajtaján befelé, ugyanúgy, mint bárki más.

BENEDEKNÉ SZÓKE AMÁLIA fordítása

Orvoslás és költészet

1963. március 4-én, hetvenegy éves korában halt meg William Carlos Williams amerikai költő, regény- és tanulmányíró. Pontosan halála után két nappal kereste egy angol kiadó, hogy műveiből részleteket közöljön. Ez azért érdekes, mert szerény hetvenegy éve alatt egyetlen írása sem jelent meg Angliában. Az amerikaiak se nagyon siettek: csak halála után, májusban tüntették ki Pulitzer Díjjal és a Gold Medal For Poetry című elismeréssel. Tanulmányait Olaszországban, Párizsban és New-Yorkban, majd a pennsylvaniai és a lipcei orvostudományi egyetemen végezte. Élete végéig orvosi gyakorlatot folytatott. Első sorban mint orvost kereste fel Allen Ginsberg a későbbi beat-költő, de levelezésükből kiderül, hogy W. Carlos W. írásai döntően befolyásolták az egész új, őszinte hangot kereső fiatal nemzedéket, olyan híres írókat, mint Gregory Corso, Gary Snyder, Lawrence Ferlinghetti, Jack Kerouac. Irodalmi kapcsolata Ezra Poundhoz fűzték, akit később megfelelő kritikával és megértéssel szemlél. Verskötetei mellett ott sorakoznak regényei; halálakor éppen *Paterson* című regényének hatodik kötetén dolgozott. Szigorú őszintesége, szerénysége az egyik oka annak, hogy a fiatal beat nemzedéknek éppen olyan eszményképévé vált, mint a női olvasóknak — akiket a legközvetlenebbül talán ő ábrázolt az utóbbi évtizedek amerikai irodalmában. Az alábbi részlet *Önéletrajzá*nak 43. fejezetében olvasható (*Autobiography*. New Directions Publishing H. New York, 1965).

Mostanában gyakran megkérdeznék, hogy lehet az, hogy éveken keresztül egyformán érdekeltek az orvostudomány és a költészet — nos a kettő számomra mindig ugyanazt jelentette. Minden valamire való orvos tudja, senkit sem lehet végérvényesen „meggyógyítani”. Mint megfigyelők különböző halálos kimenetelű csatákat, elterelő hadmozdulatokat láthatunk, s amint felépülünk valami szomatikus, vagy „testi” lázból, láthatjuk sejtjeink csapatait, amint küzdenek a természeti elemekkel. Érdekesek. Különböző csatornák, táputak fakadnak a nyomásra, új szerkezetek, formák jelennek meg a tudás képernyőjén. De a gyógyítás abszurd, éppen olyan abszurd, mint a csoportfelállítás „betegségnek” nevezni. Néha a hazai csapat nyer, néha a látogatóké. Micsoda meglepetés! Erdemes megjegyezni, hogy a szulfamidok és a penicillin egyszerűen jelentek meg Ted Williamsszal, Ralph Kinerr-rel és a gumilabdával. Antibiotikumot akarunk, mint egy sikerült baseball körforgást, hogy „meggyógyítsuk” az embert egyetlen injekcióval a tomporába. De amint beütötte a labdát és megnyerted a játszmát, nagyon jól tudod, hogy még hátravan a vacsora. Paszuly. Az or-

vostudomány mint művészet sohasem vonzott, habár elbűvölt, különösen a pszichológia és az idegrendszer. Ez valami. A sebészet mindig hiányérzetet keltett bennem. Mi az, amit ki kell vágni belőlünk, hogy „meggyógyuljunk”? És, hogy egy életen keresztül ott állj és fűrésze! Akkor már inkább főszakács is lehetnél, ha nem mészáros. Nagyon jól tudom, hogy örömet okoz, ha valóban kivágta a rákos daganatot, és a fickó visszatér a ringbe, de én sohasem akartam sebész lenni. Csodálatos emberek — levelezem előttük a kalapomat. Ismertem egy sebészt, aki valahányszor rosszindulatú kinövésre akadt, levágott belőle egy jó darabot és bedörzsölte vele a hónalját. Sose tudtam meg miért. De úgy vélem, ennek az embernek volt fantáziája és humorérzéke.

Gondoljuk csak el, a meggyógyított ember semmiben sem különbözik akármelyik másik embertől. Triviális üzenet, anélkül, hogy az egész képhez valamit is hozzátennénk. Úgy érzem, hogy ezt a dilemmát csak az írás csökkentheti. Megpróbáltatásokon és tévedéseken keresztül értettem meg, hogy az emberek kezelése olyan, mint a sebészet, gyógyszerek, vagy a fekete mágia. Mindegy melyiket használják. Számomra a gyógyítás csak mint művészi anyag vált élővé.

Elképráztatott, amit tenni akartam. Látszólag semmi különbséget nem tettem a között, hogy az illető önmagában kiváló volt vagy sem. Nem azért tettem, mintha meg akartam volna menteni, mert jó és hasznos tagja volt a társadalomnak. A halált nem tisztelte sem a művész, sem az orvos. Amennyire én meg tudnám magyarázni ezt a „gyakorlatot”, talán a kíváncsiság volt az oka, vajon mit találók. Bizarr mutatvány az egész... És az ész? Nem állíthatom, hogy valaha is nagyon érdekelt volna a teljes értelem nélküli személy. És én valóban ismertem néhányat, akik közelálltak a teljes értelem-nélküliséghez, akik biztosan használhatatlanok, sőt fatálisak lehettek a családjukra nézve, vagy ami ebből a családból megmaradt. Ezt viszont már sokkal érdekesebbnek találtam, mint sok mást, akit kiszolgáltam.

Ezek azok a tények, amik annyira hatnak rám, s amiért nem állhatom meg, hogy ne írjak. Eszembe jut a múltból sok piszkos-képzelt és kezű fiú, lány, rossz tanuló, szökevények, akik most nagyon hiányoznak nekem. Amikor néhány öregasszony elmeséli, hogy lánya most boldog házasságot köt a Garden City valamelyik szerencselovagijával, és van két szép fia, énekelni szeretnék, táncolni. Boldog vagyok. Felvilágyoz. O még él. Miért is gondoltam azt, hogy...? Az írás számomra szükséglet; emlékeim rendszeres szétosztásának szüksége nem engedi, hogy abbahagyjam. Máiig ezt üldöztem, ezt keresem, nem az akadémia-

kon, és nem valami távoli nehézkes tudnivalókban, vagy ügyeskedésben. Akirol irok, nem tudtak sokat, nem is voltak ügyesek; kirepültek bezárták. „mamák” lettek és eltűntek, ha valami egyáltalán túlélte őket, az a tökéletességük.

Megint egy újabb szó: tökéletesség. Igenis tökéletesek voltak, úgy tűnik, tökéletesnek születtek és semmi másra nem volt szükségük. Ott voltak előttünk, mellettük éltem, hozzájuk kapcsolódtam. Az ő jelenlétük nem igényelt különösebb „tanulmányozást”, olyant mint az értelmi megvilágosodás fokozatai. Ők voltak egész életem témája, akiket valaha is megpróbáltam leírni papírra vetni, feljegyezni: mivel ezt tenni végül is nem más, mint a megvilágosodás. Nem mintha lenyűgözött volna gonoszáguk, mert igenis „rosszak” voltak. Egyáltalán nem. Mindez azért volt, mert megéreztem bennük a tökéletességet, a meghatározhatatlan kedvességet, a legnagyobb lehetőségeket. Ez a közvetlenség az, amit egy titkos életre gondolva írni kezdtem, hogy elmondjam nyíltan — ha csak tehettem —, hogyan él ő, titkosan körülöttünk most éppen úgy mint mindig. Ennek a történetnek, amit el akartam mondani az anatómiája nem tárgya sem a sebészetnek, sem a fogtömésnek, de még a gyógyításnak sem. Nem tudom, miért akartam elmondani. De miért mondanék el olyasmit, amit senki sem akar hallani. Anyanyit láttam, hogy valahányszor sikeresen ábrázoltam véletlenül valamit abból a titkos tökéletes világból, ők igenis hallgatni akarták. Végérvényesen. És az én „o.vos'ss m” volt: az, ami beengedett a léleknek, ebbe a titkos kertjébe. Az orvosi jelvénnel követhettem a szegény, megtámadott testet minden örvénybe és barlangba. És a meglepő, hogy ilyenkor és ilyen helyeken — ostobán, amint csak egy ischio-rectalis tályoggal nézték a mi jövés-ménésünket —, éppen ott, az egész szépség egy pillanatra felszabadult és bűnösen röpködött a szobában. Engedélyem volt, sőt mint orvosnak jelen kellett lennem betegségeknel, halálal, és születésnél, olyan fenyegető küzdelmeknél, amilyen csak idegileg összetört anyák és lányok között láthat az ember —, és éppen ott egy másodperc töredékei alatt felvillant egy-egy mondat, amit gyorsan leírtam akármire, ami a kezembe került. És ez az egyetlen azonosítható tulajdonsága mindennek, amit írtam, mindent egy villanásnyi darabbal jelezni: jön, ott van és eltűnik. De én láttam világosan. Láttam. És tudom: létezik. Megfogott és megmaradt éppen úgy, mint őtődikes koromban, amikor hátradtól és olyan obszón megjegyzésekkel üdvözölt, amiket én nem ismételhetek el, még akkor sem, ha egy gyermek mondta negyven évvel ezelőtt. Nem ismételhetem el, mert nem értené és nem értethetné meg senki, hogy mi az, ami előttem megjelent... Akárcsak Bob McAlmon, amint Juarezban egy jólöltözött spanyol nő ment el mellettük és én így szóltam: „Ime a te parfümöd!” — Úgy véled? — kérdezte értetlenül. — Ez nem parfüm, én egyszerűen úgy nevezem hogy bárca.

ÁGOSTON VILMOS fordítása

WILLIAM CARLOS WILLIAMS

A ZENEKAR

Pontos másolata
egy madárfütylős hangzavarnak
amely a mindenható napot
pörgeti föl az égre: fafüvösök
klarinet és hegedűk
nyújtott á-t hangjainak.
Ó! a nap, a nap! most kel föl a nap
és sugarait ránk szórja
ahogy mindig szokta
mindannyiunkra
azokra kik gürcölnek és
akik gondatlanul élnek
a nőkre és férfiakra
a tévova öregekre
a gyermekekre és a betegekre
akik most haldokolnak és akik
holtan
feküsznek már az ágyukon
a fény számukra
örökre kialudt. A cselló
férfiasan beleszó
a szopránok zsivajába
Ó, ó és ó!
együtt, összehangolatlanul
keresik a közös hangnemet.
A szeretet a közös hangnem
amelynek majd föl szállnak
tüzes hangjai.

Egy zenekar célja az, hogy
megszervezze azokat a hangokat
és egybefűzze őket
egy rendszerben
a „hamis hang” ellenére.
Nos, gondolkodjunk vagy
hallgassunk? Van-e olyan hang
melyet nem érthet meg
hiánytalanul
a fül? Félig lehungjuk
szemünket. Nem a
szemünkkel halljuk.
Ez nem is
a fuvala hangja, hanem a kapcsolat
egy fuvala és egy dob
hangja között.
Eber vagyok. Az elme
figyel. A fül
figyel. De riadtan
vonakodva megfeszül
hallószervem
... és ásit.

És a hármas sorba
állított hegedűk
élenkítik a színt,
pizzicato hangzik mint egy
rövid emlék vagy egy
figyelmeztetés
a téma ismétlődik
kiemelve a variációt:
a zene alapelve
megismételni a témát. Újra
és újra a téma,
ahogy nő az iram. A
téma nehéz
mint feloldani
de nem nehezebb
a tényeket. Újra és
újra a téma
és minden ami kibomlik belőle
amíg a gondolatot feloldják
a könnyek.
Álmainkat
megtámadta egy emlék
amely nem tud
elaludni. A
franciakürtök
közbevetik
... hangjukat:
Szeretlek. A szívem
ártatlan. És mindez,
a világ első napján!

Mondd el nekik:
„Az ember mindeztideig fennmaradt,
mert túlságosan tudatlan volt
ahhoz, hogy megvalósítsa a vágyait.
Most, hogy képes a megvalósításukra:
vagy megváltoztatja vágyait,
vagy elpusztul.”

Itt az idő
a „hamis hang” ellenére
szeretlek. A szívem
ártatlan.
És mindez, a világ első
(és utolsó) napján

A madarak most újból hangolnak
de egy gondolat
túlno csivitelésükön.
Egy emberi szándék
szólatatja meg őket.
Egy gondolat.

Kis Zsuzsánna fordítása

tartott igényt a házra, pénzt követelt, és ez is nagyon elszomorította az öregget. Schrader minderről tudott. Belátott az öreg kissé kemény, makacs de legparányibb ízéig becsületes szívébe és azt mondta:

— Természetesen. A zászlót ezután is kiteszem, biztos lehetsz benne. Szinte észre se vette, hogy letegezte az öregget. Amikor a lakásban az asszony a pince felől érdeklődött, Schrader kijelentette, hogy tulajdonképpen csak a pincében döbrent rá, hogy mennyire tetszik neki a ház. Az öreg elmosolyodott a bajusza alatt.

SZÁSZ ZOLTÁN IMRE fordítása

Badinski pincéje

UWE BERGER

Az öreg Badinski egy város széli családi házban lakott feleségével. Több mint tizennégy éve éltek itt, és egyre terhebbé vált a kerti és a házkörüli munka. Az öreg szíve képtelen volt lépést tartani munkakedvével és a feleségét is reuma gyötörte. Túl akartak adni a házhoz, amelyet hajdanán saját kezükkel építettek. A nappali kényelmes foteljében, a tévé mellett ült egy szikár negyvenes férfi, Schrader professzor, a veendő. Szemüvegén át nézegette a csészt és gondolataiba merülten kavargatta a kávé.

— Nos — szólalt meg az öreg és az üvegből felhőrpintette a maradék pilsemit —, akkor talán meg is nézhetjük a házat.

— Úgy hiszem, a pincét nem kellene megmutatnod. Ne tessék megjedni a láttaktól, professzor úr! — mondta az asszony. Kerek arc, kis, hegyes orr és sötét szemeiben aggodalom tükröződött.

— Nincs mitől félni — jegyezte meg Badinski. Felálltak. Kimentek a teraszra. A fal mellett egy ócska pad állt, akár a régi falusi házak bejáratánál. Az ócska pad élesen elütött a modern vonalú, szolid, kényelmes épülettől. A pad fölötti falon egy virágtartónak szánt vasgűrűben befőttesüveg függött. Az üveg félig volt elhasznált sörösüveg dugókkal.

Az öreg elkapta Schrader tekintetét:

— Én még a régi kőművesek fajtájából való vagyok — mondta és napbarnított, barázdált arcán fiatalos mosoly villant —, a maiak csak pohárból vagy egyáltalán nem isznak.

— Nem rossz üvegből inni a sört — helyeselt Schrader. Eszébe jutottak a szomszéd szavai, miszerint Badinskiék minden ünnep és szabadnapon késő éjelig dolgoztak a házban. És ez így ment egész nyáron, a legnagyobb hőségben is mikor mások az árnyékban hűsöltek. A szomszéd gyakran ribizskét adott el nekik, amiből szirupot készítettek, ha elfogyott a sör.

Az öreg hátra ment Schraderrel a nem túl nagy kertbe, megnézte a fenyők árnyékában silylődtő őt gyümölcsfát és a néhány paradicsompalántát meg eper-

ágyast. A kert egyik sarkában kőműves kellekék heverték: egy taliga, két bak, lécek, targoncák. Mikor visszatértek a teraszra, megjelent az asszony, hogy átvezesse a vendéget a lakáson. Valóban volt látnivaló a négy tágas és szép szobában. A szerény és félnék természetű Badinskié néha egy-egy bocsánatkérő szót is elrebegett, ha valamit nem tartott elég megfelelőnek. Schrader egyre bizonygatta, hogy igazán nincs miért bocsánatot kérni, mert minden nagyon szép és tetszik neki. A hatvan év körüli és férjénél szemmel láthatólag jobb egészségnek örvendő asszony rámosolygott. A pince bejáratánál ismét hátramaradt.

A mennyezetig fölhalmozott ócskaságokkal teli pincehelyiségek sem voltak kisebbek a lakás szobáinál. Régi bútorok, lebontott állágerendák, használt ruhadarabok és kimustrált játékszerek tornyosultak ott a szén, krumpli, befőttesüveg, szerszámok, kőműves eszközök valamint hulladékfa, lécvégek társaságában, mintha az eltelt negyven év alatt sosem rendezték volna át ezt a pincét. Sőt napról-napra egyre több és több dolgot halmozódott volna föl benne. Amikor Schrader egy ajtólapon bevert óriási szöveget, valamint az alatta a földön feketélő nyúlvert megpillantotta, majd a fenyőfatobozokkal, fűrészporról teli kosarakra tévedt a tekintete — eszébe jutott az öreg Badinski élettörténete.

Hajdanán az öreg apja volt a falu legszegényebb de leglazongóbb embere. A tehetősébbek útját keresztelte, így hát nem csoda, ha az egyik táncmulatság után testén késszúrások nyomával halva találták. Pia, egyik a hat gyereke közül, korán megtudta, mit jelent az erdőben gyűjtött fenyőfatoboz és az erdőőr orra elől elcsent fa, nyulat tartott, mindig arra törekedett, hogy birtokoljon valamit, ami akár legkisebb használati értéket képvisel. És sok minden használható is volt a gyűjteményből. Tizennégy éves korában nyomorral küszködő édesanyja egy erdészhez adja inasnak. A gazdája sokat verte, mígnem egy alkalommal az éhetetlen ételt tányéros-

A felvilágosodás irodalma

MONTESQUIEU

Montesquieu, Charles-Louis de *Secondat* (1689–1755) francia politikai, közgazdasági, jogelméleti gondolkodó. A francia felvilágosodás első kiemelkedő alakja. Jómódú nemesi családból származott. Fiatalon a bordeaux-i parlament elnöke lett. 1728–30-ban bejárta Európát (Magyarországra is eljutott). *Perzsa levelek* (1721) c. levélregényformában írt műve a korabeli francia abszolutizmus erkölcsi, politikai viszonyainak tárgyilagos kritikája és ennek alapján felvázolt társadalmi utópia. Az *Elméltetések a rómaiak nagyságának és hanyatlásának okairól* (1734) a francia történetírás első modern szemléletű alkotása, benne a Római Birodalom intézményeinek, erkölcsi-ének stb. változásait természetes okokra vezeti vissza. A *Törvények Szelleme* (1748) ezt a gondolatot emeli az általánosság szintjére, és elemzi a különböző törvények, alkotmányok, államformák eredetét, történetét és működési elveit. Jelentősek az egyén szabadságára és természetes jogaira vonatkozó tételei, amelyeket a politikai gondolkodás történetében elsőként beépített a kívánság alkotmányos rendbe. Ennek eredménye a bírói, törvényhozói és végrehajtói hatalom szétválasztásának igénye. Az

amerikai alkotmány megteremtői döntően Montesquieu elveire támaszkodtak. A rómaiak nagysága és hanyatlása ma is friss és eleven, tanulságos olvasmány: a történetfilozófiai esszének s általában az esszének valóságos mintapéldája. A szerző nem a római történelmet meséli el: ez inkább csak ürügy mondanivalója kifejtésére. O az „igazság tanúja” akar lenni; boncol, vizsgálódik, összevet, s végül olyan következtetéseket von le, amelyek ma is, a gyakorlatban is hasznosíthatók. Elsősorban az igazságosabb társadalmi rendszer megteremtésének a lehetősége foglalkoztatja, a szabadság és a jólét, az eszményi államrend, a jó és rossz törvények következményeinek konok kutatása, az értelem keresése. Mindent összefüggéseiben vesz szemügyre: a kormányzás formáit — melyek közül legjobbnak a köztársasági formát tartja, bár származásánál, neveltetésénél fogva monarchista —, a politikai intézményeket, a nevelést, a tulajdonviszonyokat, a háborúkat, hódításokat, az állam nagyságát és hanyatlását. Tiszta, világos stílusban és elegánsan megfogalmazott esszéje, persze, ma már nem egy megállapításában vitatható, de eleven marad sok-sok gondolata, főleg az a meggyőző érvéle, hogy a politika végső és legfőbb célja nem az állam hatalmának, hanem az emberek boldogságának biztosítása.

A rómaiak nagysága és hanyatlása

I. FEJEZET

Róma kialakulása. — Háborúi

Róma, a megalapítása utáni időkben, egészen másfajta látványt nyújtott, mint a mai városok; inkább azokra a krími városokra emlékeztetett, amelyek a hadizsákmány, az összeharcsolt állatok és termények megőrzésére épültek. Róma legfontosabb tereinek a régi neve mind ezt a szokást tükrözi.

A városnak még utcái sem voltak, ha utcán a városba futó utak folytatását értjük. A ház minden rendszer nélkül helyezkedtek el, és nagyon kicsik voltak, mert a férfiak, akik vagy dolgoztak, vagy a köztereken tartózkodtak, nem sok időt töltöttek otthonukban.

Róma nagysága legelőször középületeiben mutatkozott meg. Azok az épületek, amelyek hatalmának legerősebb bizonyítékai voltak és maradtak, még a királyok idején épültek. Akkoriban kezdett épülni az örök város.

Romulus és utódai csaknem állandóan harcban álltak szomszédaikkal, hogy alattvalókat, asszonyokat, földeket szerezzenek; s a legyőzött nép kincseivel: búzakévével és nyájakkal tértek vissza városukba, ahol nagy diadalokkal fogadták őket. Ime a város későbbi nagyságát megalapozó győzelmek alapvető oka.

Róma jelentősen megerősödött, amikor szövetségre lépett a sabinokkal: ez a nép éppoly vad és harcias volt, akárcsak ősei, a pártaiak. Romulus tőlük tanulta az addig használt apró argoszi pajzsok helyett a szélesebb pajzsok használatát. Ebből is látszik, hogy a rómaiak azért válhattak a világ uraivá, mert, miközben különböző népekkel háborúztak, mindig le tudtak mondani megcsokott harci eszközeikről, ha a sajátjuknál jobbat találtak.

Itália köztársaságaiban ebben az időben azt tartották, hogy azok a szerződés, amelyeket egy királlyal kötöttek, az utódjával szemben már nem kötelező érvényűek: ezt valamiféle emberi jognak tekintették, így a római király által leigázott népek a következő király alatt máris szabadnak hitték magukat, és emiatt egyik háború követte a másikat.

Numa hosszú és békés uralma nem emelte ki a középszerből Rómát; ha területe nem kicsiny és hatalma nagyobb, Róma minden bizonnyal már akkor híressé válhatott volna.

Róma felvirágzása jórészt annak köszönhető, hogy királyai mind nagy emberek voltak. A történelemben sehol másutt nem találkoztunk ilyen kiváló államférfiakkal és hadvezérek megszakítatlan sorával.

Egy-egy társadalom megszületésekor a közösség vezére teremti meg az intézményeket; később az intézmények formálják az irányítókat.

Tarquinius, bár sem a senatus, sem a nép nem választotta meg, megkoronáztatta magát. A hatalom örököltévé vált; Tarquinius abszolút hatalommá tette. Ezt a két fordulatot nem sokkal később még egy harmadik is követte.

Fia, Sextus, Lucretia meggyalázásával olyan tettet hajtott végre, amelyért a legtöbb zsarnok hatalma elvesztésével szokott fizetni; az ily tettekre a nép, rádöbbenve teljes kiszolgáltatottságára, a legszükségesebb módon felel.

A nép könnyen elviseli, ha új adókat követelnek tőle, ugyanis arra számít, hogy esetleg neki is lesz valami haszna belőle; de amikor a becsületébe gázolnak, akkor csak a rosszra emlékezik, s még hozzáképzeli minden lehetséges rosszat.

Lucretia halála persze csak ürügy volt a zendülésre, mert a büszke, nagytrató, merész és falak közé zárt nép előbb-utóbb vagy lerázza magáról az igát, vagy pedig megszeli.

Kés lehetőséget állott Róma előtt: vagy kormányt változtat, vagy kicsiny és szegény monarchia marad.

A modern történelemben is találunk egy példát arra, ami akkor Rómával történt, és ez rendkívül figyelmeztető, mert — bár az emberi szenvedélyek mindig is egyformák voltak s a nagy változásoknak kiváló alkalmak mindig is különfélék — az okok mindig azonosak.

VII. Henrik angol király, hogy a nagyurakat megalázza, növelte a parlament elsőházának hatalmát; Servius Tullius, jóval előtte, kiterjesztette a nép előjogait, hogy megtörje a senatust. A nép azonban vérszemét kapott, és mindket monarchiát megdöntötte.

Tarquinius portréja sohasem volt túloztan hízlelő: aki valaha is a zsarnokság ellen szólt, az mind az ő nevét emlegette. Pedig vi-

selkedése szerencsétlensége előtt — amelyet egyébként nyilvánvalóan előre látott, a legyőzött népekkel szembeni jósága, katonái iránti bőkezűsége, s hogy annyi embert tudott érdekeltté tenni hatalma fenntartásában, a középületek, amelyeket emelt, a háborúban tanúsított bátorsága, kitartása a bajban, az a hűszéves háború, amelyet ő, illetve a még kicsiny és szegény római nép vívott, folytonos leleményei — mindez arra mutat, hogy nem volt megvetendő ember.

Az utókor ítéletei, mint minden más ítélet, a szerencse ítéletétől is függenek. Jaj az olyan uralkodónak, aki egy hatalomra kerülő párt áldozatává esik, vagy aki hiába próbált legyőzni valamely hosszú életű elődöt!

Róma elűzte királyait, és évente választott consulok kezébe adta a hatalmat: ez a változás emelte a hatalom csúcsaira. Az uralkodók életében egy ideig a becsűgy a legfontosabb, ezt azután más szenvedélyek, olykor a semmittevés szenvedélye követik; a köztársaság vezetői viszont, akik évente cserélődnek, az újjáélesztés érdekében igyekeznek minél többet tenni, vagyis egy pillanatra sem szűnik becsűgyük; a senatus folyton arra biztatták, hogy harcba hívja a népet, s egyre újabb ellenségekre hívták föl a figyelmét.

A senatus maga is hajlott a háborúra, mert a nép szüntelen panaszaiba és kéréseibe beleunva, így próbálta nyugaltságát megszilárdítani, és figyelmét máskéféle terelni.

A nép pedig többnyire örült a háborúnak, mert a hadizsákmány bölcs elosztása révén hasznát húzta belőle.

Mintegy Róma nem volt kereskedő város, és iparral is alig rendelkezett, lakói egyedül a fosztogatásból gazdagodhattak meg.

A fosztogatás tehát tervszerűen folyt, nagyjából ugyanúgy, ahogyan ma a tatároknál.

A zsákmány közös szerzeménynek számított, amelyet szétosztottak a katonák közt, el semmi sem vesztett, mert indulás előtt mindenki megesküdt, hogy nem a maga javát nézi. Márpedig a rómaiak minden más népnél jobban adtak az esküre, amely mindig is katonai fegyelmük alapja maradt.

De a városban maradt polgárok is élvezték a győzelem gyümölcseit. A legyőzött nép földjeinek egy részét elkobozták, azután kétféle osztották: az egyik részt kiarsították a köz javára, a másikat — a köztársaságnak fizetendő járadék fejében — szétosztották a szegény polgárok között.

A consulok, mintegy csakis egy hódítás vagy egy győzelem után remélhettek diadalmenetet, rendkívül vad háborúkat vívtak; egyenest nekikontottak az ellenségnek, s elsősorban az erő diadalmaszkodott.

Róma tehát állandó, meghozza rendkívül heves háborúkat vívott; márpedig egy folyton és tervszerűen háborút viselő nemzet végül is szükségképpen vagy eltűnik vagy pedig leigazza az összes többi nemzetet, amelyek — mintegy hol háborúban éltek, hol békében — nem voltak annyira felkészülve sem a támadásra, sem pedig a védekezésre.

A rómaiak viszont rendkívül járatosak voltak a hadi tudományokban. A rövid háborúk tapasztalatai hamar feledésbe merülnek; békéidőben másféle az emberek fejében, hibáikat éppúgy elfelejtik, mint erejüket.

Az állandó háborúzás másik eredménye az volt, hogy a rómaiak csak akkor kötöttek békét, ha győztek; hisz mire való a szegényteljes béke, ha utána ügyis harca kelnek egy másik nép ellen?

Ezért aztán vereségeik csak növelték nagyraágasukat; ezzel azonban megdöbbentették a győzteseket, saját magukat pedig még inkább győzni vágyásra kényszerítették.

Mintegy folytonosan ki voltak téve a legkegyetlenebb bosszúnak, szükségképpen kitarthattak s bátrakká váltak — s ezek az erények elválaszthatatlanok voltak az önbecsüléstől, a család- és hazaszeretettől, vagyis attól, amit az emberek a legtöbbre tartanak.

Itália népei egyáltalán nem használtak ostromgépeket, ráadásul, mivel a katonák nem kaptak szoldot, lehetetlen volt őket sokáig egy helyben tartani; emiatt azután kevés háború hozott végérvényes döntést. Azért harcoltak, hogy kifosztassák az ellenség táborát vagy földjét: a fosztogatás után győztes és legyőzött is visszatért saját városába. Ez magyarázza Itália népeinek ellenállását, és a rómaiak kitartó erőfeszítéseit, hogy leigázzák őket; ez magyarázza, hogy győzelmeik nem rontották meg és nem is tették gazdagabbá őket.

Ha gyorsan meghódítottak volna minden szomszédos várost, akkor Pürrhosz, a gallok, Hannibal eljövetelekor már a hanyatlás korát éltek volna; mert — a világ legtöbb országához hasonlóan — túl hamar jártak volna be a szegénységtől a meggazdagodásig s a meggazdagodástól az erkölcsi romláshoz vezető utat.

De Róma — minthogy folytonos erőfeszítéssel egyre akadályokkal találkozott és hatalma egyelőre csak igen kis területre terjedt ki — lassanként olyan erényekre tett szert, amelyek végzetessé váltak az egész világ számára.

Itáliának nem minden népe volt egyformán harcos természetű: a toszkánokat gazdagságuk és fényűzésük puhította el; a tarentumiak, capuaiak, Campania és Nagy-Görögország csaknem valamennyi városa a semmittevésben és az élvezetekben merült el. De a latinok, a hernicusok, a sabinok, az aequusok és a vols-cusok szenvedélyesen szerették háborúzni; Rómát körülöfoglák, hihetetlen ellenállást tanúsítottak, s a kitartásban tanítómestereinek bizonyultak.

A latin városok a Latinus Sylvius alapította Alba gyarmatai voltak. Közös eredetük mellett, közös rítusai is a rómaiakhoz kapcsolak őket: Servius Tullius megbízásából olyan templomot emeltek Rómában, amely a két nép egységének a jelképe kívánt lenni. Miután csatát vesztek a Regillus-tónál, a rómaiak együttműködésre és harci szövetségre kényszerítettek őket.

A decemvirek rövid életű zsarnoksága idején világosan bebizonyosodott, hogy Róma nagysága teljes mértékben szabadságának a függvénye. Az állam épp a lényegét, a lelket veszítette el.

A város lakói két részre oszlottak: egyrészt azokra, akik szenvedtek az alávettiségtől, másrészt azokra, akik — csak egyéni érdekeiket tartva szem előtt — alávették őket. A senatorok, akár egy idegen várost, elhagytak Rómát, s a szomszédos népek sehol sem találtak ellenállásra.

Amikor a senatus végre fizetni tudta a katonákat, hozzákezdtek Veii ostromához. Az ostrom tíz éven át tartott. Új hadtudomány, a hadvezetés új módja fejlődött ki a rómaiaknál; egyre jelentősebb sikereket értek el, egyre több hasznat húztak győzelmeikből, egyre nagyobb hódításokat tettek, egyre több gyarmatot küldtek ki, vagyis Veii bevétele valamiféle fordulatot jelentett.

A küzdelem heve mégsem csökkent. Ha nagyobb csapásokat mérhettek is most már a toszkánokra, aequusokra és a volsusokra, a velük szövetséges latinok és hernicusok — akik hasonló fegyverzetűek és fegyvellemmel harcoltak — közben elhagyták őket; a toszkánoknál ligák jöttek létre és az Itália valamennyi népe közül legharcosabb samnisok vad háborúkat vívtak ellenük.

Azsdol bevezetése óta a senatus nem osztotta szét többé katonái közt a levert népek földjét, inkább más feltételeket kényszerített a legyőzöttekre: azt például, hogy fizessék egy ideig a hadsereg zsoldját, lássák el gabonával és ruházzal.

Róma semmit sem veszített erejéből, amikor a gallok meghódították; a szerteszóródott, de le nem győzött hadsereg csaknem teljességében Veilibe vonult vissza, a nép a szomszédos városokba menekült és a várost pusztító tűz mindössze néhány pásztorkunyhót pusztított el.

XIV. FEJEZET

Tiberius

Ahogy egy folyó lassan és észrevétlen alimossa, majd egyetlen pillanat alatt áttöri a megfeszítésre emelt gátakat, s elárasztja a gáttal védett területeket, úgy dolgozott Augustus alatt szinte láthatatlanul az egyeduralom, hogy aztán Tiberius alatt nagy robajjal törje át gátjait.

Létezett egy lex de maiestate azokkal szemben, akik a római népet ellen követnek el valamiféle merényletet. Tiberius felújította ezt a törvényt, de nem olyan esetekben használta föl, amilyenekben eredeti rendeltetése szerint kellett volna, hanem gyűlölete és gyanakvása szolgálatában. Nemcsak cselekedetek estele ennek a törvénynek a hatálya alá, hanem szavak, jelek, sőt gondolatok is: mert, ami két barát közt egy bizalmas beszélgetés során elhangzik, azt csak gondolatnak lehet tekinteni. Egyszeriben vége szakadt a katonák szabadságának, a rokonságban és a rabszolgák hűségében való bizalomnak; az uralkodó kétszínűsége és komorsága mindent megfertőzött: a

barátságot kelepcének tekintették, a nyíltságot óvatlanságnak, az erényt pedig olyan alakoskodásnak, amely a népeket a hajdani idők boldogságára emlékeztetheti.

Nincs kegyetlenebb zsarnokság, mint az, amelyik a törvény nevében, a jog színeiben cselekszik; amelyik épp azokkal az eszközökkel végez áldozataival, amelyek megmentésüket kellene szolgálni.

Es, mivel nem akadt még zsarnok, aki ne találta volna meg a zsarnokság eszközeit, Tiberius mindig talált bírakat, akik készen álltak elítélni mindazokat, akiket a császár meggyanúsított. A köztársaság idején a senatus, amely testületileg nem foglalkozott az egyes polgárok ügyeivel, a nép megbízásából szerzett tudomást a szövetségeseknek tulajdonított bűnökről. Tiberius ugyancsak a senatus elé utalta ítélet céljából mindazokat az ügyeket, amelyeket a személye elleni felségsértésnek hívtak. A senatus szinte elképzelhetetlen módon lealjasodott: a senatorok maguk ajánlkoztak minden galádságra; Seianus kegyencsége idején a leghíresebb senatorok még a besúgástól sem riadtak vissza.

Azt hiszem, többféle oka is van a senatusban ettől fogva eluralkodó szolgalelkűségnek. Amikor Caesar legyőzte a köztársasági pártot, senatusbeli barátai és ellenségei egyformán közreműködtek a hatalmat korlátozó törvények eltörlésében és a különféle tisztségek néki adományozásában. Egyesek a tetszését keresték, mások gyűlöletessé kívánták tenni. Dio azt mondja, elhangzott olyan javaslat, hogy Caesar kaphasson meg minden nőt, akit csak akar. Ez az oka annak, hogy nem szállt szembe a senatussal, és hogy épp ott gyilkolták meg; de ez az oka annak is, hogy a következő uralkodók alatt a hízlelges példátlan méreteket öltött, és mindenkit felháborított.

Az egyeduralkodó hatalomra kerülése előtt a legjelentősebb római polgárok — bármilyen módon jutottak is hozzá — hatalmas vagyonekat halmoztak föl; a császárokban ezek a vagyionok csaknem mind eltűntek; a senatoroknak nem voltak már pártfogoltjaik, akik minden jóval elhalmozták őket; amit a provinciáktól elvettek, az mind a császáré lett, különösen a procuratorok — akik a mai intendánsoknak felelnek meg — kinevezése után. A gazdagodás forrásai bedugultak, a kiadások viszont nem csökkentek, s a megszokott életmódot csak a császár pártfogása révén lehetett fenntartani.

Augustus megfosztotta a népet törvényhozói és közbüntetői felett ítélező hatalmától, meghagyta viszont — legalábbis látszólag — a nép közhivatalnok-választó jogát. Tiberius azonban, aki tartott a nagy lélekszámú nép gyűléseitől, ezt a jogát is elvette, s átruházta a senatusra, vagyis saját magára; a nép hatalmának ilyen mértékű csökkenése viszont megrontotta a hatalmasokat. Míg a nép rendelkezett a közhivatalokkal, a tisztségekért folyamodók gyakran vetemedtek bőkezűségük, akár úgy, hogy játékokat vagy ebédeket adtak, akár úgy, hogy pénzt vagy gabonát osztogattak; az indíték aljas volt, a megvalósításban viszont volt valami nemes, mert a nagy embernek illik ajándékokkal megnyerni a nép kegyét. De amikor a népek már nem volt mit adnia, s az uralkodó rendelkezett — a senatus nevében — minden hivatal felett, más, méltatlan utak vezettek a tisztségek elnyeréséhez: a hízlelges, a becselenség, a bűn.

Pedig Tiberius, azt hiszem, nem akarta lealacsonyítani a senatust; semmi sem bántotta annyira, mint ennek a testületnek a szolgalelkűsége, s egész életét végigkíséri az e fölötti felháborodás; de ő is olyan volt, mint a legtöbb ember: egymásnak ellentmondó dolgokat kívánt egyszerre, általános politikája sehogys egyezett egyéni kívánságaival. Szabad senatusra vágyott, mely kormányzatának tekintélyt biztosít, de ugyanakkor megkívánta, hogy a senatus minden pillanatban az ő rettegésének, féltékenységének, gyűlöletének az eszköze legyen; vagyis az államférfi folyton engedett az embernek.

Elmondtuk, hogy a nép kiharcolta egykor a patriciusokkal szemben azt a jogot, hogy saját köréből válasszhasson olyan hivatalnokokat, akik megvédik az esetleges sértésektől és igazságtalanságoktól. Ezeket a hivatalnokokat, hogy hatalmukat zavartalanul gyakorolhassák, szentnek és sérthetetlennek nyilvánították és elrendelték, hogy aki szóban vagy tetteleg bántalmaz egy tribunust, azon nyomban halállal bün-

„Kis lap áll a nagy duma mentében” SZEMPONT

szerkeszti Jakabffy Tamás

Minden mozgásban volt, a fák, az antenák, a villanylámpák, az eleve mozgásra született dolgok pedig, autók, lovakocsik, szélkerekek, a csattogó kabátú emberek, nyugtalan megtorpanásokkal jeleztek, mennyire a szélszéliesen hullámzó szél uralma alá kerültek.

Az impozáns, meredek ívű hídon az embernek, miközben megviselt tüdővel kaptatott felfelé (most még a folytonosan szemből támadó szelet is maga alá gyűrve) az a félelmet és kíváncsiságot hordozó gondolata támadt, hogy a betonszalag remegése (súlyemeléskor gyakorta előforduló epizód) a végső összeomlás egyértelmű előjele... A fejek fölött sirályok billegtek, nyugaton és keletre nap érintette a horizontot, míg átellenben hosszú árnyékok csúsztak be a várost. A tekintettel azonos szinten, az épületek fölött, változatos alakú porfelhők kergetőztek a napfényben, ragyogtak; majd midőn a nap végképp lebuksott, mielőtt minden szürkévé vált volna, a csillogás heveny megszűnése egy pillanatig koromfeketété égette őket. Villanásnyi sem volt a káprázat. A lejtő s a megfordult szél eredőjeként az ember sebesen, fulladozva, mint meghajszolt versenyfutó ért le a hídról. Nyitott szemmel ölelte a nőt, mert ha

fölött, piszok a csavarfejekben, krétapor a szekrény körül, olajos porfesték a lakat hátulján (ez gyakran tévútra vezet, mert kollégái közül ugyan ki ügyelt a kezek tisztán tartására munka közben!) és így tovább.

Egyik reggel munkaruhában állított be, s kijelentette, elvesztette a szekrénykulcsot, ám amúgy is szándékában állt lemondani az öltözőről: elég közel lakik ahhoz, hogy ne töltsen itt a drága szabad időt. Új fiú érkezett, átadták neki a helyét (könnyebb levérni a lakatot, mint beköltöztetni egy szekrényt.) Erre meg gondolta magát, s jelezve, hogy megtalálta a kulcsot, visszakérte szekrényét (bent volt a baba). Mondhatni, mulatságosan handabandázott. Az új srác meg morogva, szitkozódva rángathatta befelé a vasszekrényt.

Néha beszámolt volna minderről a nőnek, de félt attól, s nem ok nélkül, hogy félreérthető, amit mondana. Életében először kellett volna elbeszélnie valamit, egy félelemből, tudatlanságból, sötét álmokból, eltolt vágyakból összegyúrt masszának formát adnia.

A szekrénybeli testet a nedves, alag-sori levegő nem kímélte: pöffeteg kitüremlések hasadtak fel, megpuhult részek perforálódtak, a belső, zárt üregekben

linkával kínálta őket. Jönnek a többiek is, mondták neki, mire egy földbevájt kamrából üvegeket szedett elő, szétszította őket, majd saját hónalját is meg-tűzdelve, kiment. A többiek követték.

A fiút senki sem hívta, így hát zavar-tan téblábolt a szűk helyiségben. Rágyújtott volna, viszont sehol nem látott gyufát, a mogorva öregasszony meg se hallotta kérését. Kintől visszatért a készségebbnek mutató fiatalasszony, de nem tudta eldönteni, tegezze-e vagy magázza, hát visszadugta a cigarettát. Az öregasszony a virágmintás függöny mögé csoszogott, a résen át látszott a nagy, megvetett ágy. Már ágyban lehetnék, gondolta a fiú csalódottan. Feszélyezte, hogy a két nő szeretne nyugovóra térni. Nem vagyok itt ismerős, meg kell várnom a többieket... De hát menjen utánuk!, fakadt ki csodálkozva a fiatalabbik.

A félszerű épület téglával kirakott alján hatalmas tüzet raktak; a tér akkora volt, hogy veszélytelenül loboghattak a lángok. A falak még így is beleveszték a sötétségbe, csupán a tetőzetet lehetett kivenni; pernyedarabok kergetőztek a bárdolatlan gerendák között. A tűz mellett asztalok, padok, tömött zsákok. Fekete árnyalakok topogtak vagy

Nem tudják, hogyan juthatnak ki? Megzavartam magukat? Bocsássanak meg!

Lezötytyent az egyik zsákra, és váratlanul csuda jól kezdte érezni magát. Olykor-olykor karját lendítve belekurjantott a többiek társalgásába. Egyszerű és simulékony lett a világ. Álmélkodva figyelte önmagát, milyen könnyű és szabad, gatlások és látomások nélkül. Alig várta, hogy magához hívassa az asszonyt, s együtt bolyongjanak a virágokkal pompázó kertben. A jövő szédítő lehetőségei lebegtek előtte.

De hiszen a zsákot ölelem! eszmélt egy pillanatra. Ám oly csábító volt minden, tömény és mézédés, hogy hagyta magát mély álomba zuhanni.

Kis idő elteltével átalakult az egész: azt álmodta, hogy víz alatt úszik, szeretne a felszínre jutni, csak hogy kemény jég húzódik fölőtte. Olykor a jég alatt megpillantotta a felszínt, ahol rendben zajlik az élet, mit sem tudva az ő kínjairól. Fájdalmas kísérletekkel igyekszik kitörni. Lentől közben karok indáznak felé, megragadják és lassan húzni kezdik. Egyre sötétebb és melegebb lesz. Nem látja sem a felszínt, sem a neki-neki-szódó tárgyakat; érzi, hogy puha, lüktető testek veszik körül, annyira puhák, hogy valamennyi érintéskor könnyűszerrel beléjük hatol...

Vegyes álom volt, gondolta, amikor felébredt, és a másik oldalára akart fordulni. Észrevette, hogy meztelen. Gondolkodni kezdett, hol van, mi történt vele. Haza kell jutnom! Alig érezte a hideget.

Felemelte a fejét, agyában kések mozdultak. A tűzből csak egy dugóhúzószerrű füstcsík maradt, emberek sehol. Maga mellett felfedezte a ruháit. Miközben másnapos lassúsággal szedelőzködött, biztos volt abban, hogy valamit néznie kellene. Talán a szeme sarkából régóta lát valamit, azonban dermedt idegpályáin képtelen a nyakizmokat utasítani. Apró cselre volt szüksége: a cipőjét fűzte s ezalatt parányi ívekben el-elfordult, így miután felegyenesedett, már irányban volt, s amikor tekintetét fel-emelte, a falnak támasztott test, a falat végigsúrolva, gyorsuló hullással lepufant a földre, mintha akkor, abban a hajnali pillanatban fejeződne be az éjszakai álom... Körös-körben a falak mentén egymásra hányt, széthullott, összetört próbababukat látott, a réséken besurranó szél hajukat babrálta.

Nekifeszül a mellvédnek, bal belső combján nedvező horzsolás, még túl friss ahhoz, hogy igazán fájjon. Térde nem fér a fémlapok közé; ágyéka zsibong, borszog, sajog, mintha fonnyadna. Nagy, odvas fát sodor a folyó, a fa gyökere az égnek áll. A fiú megfordul, lesi, mikor bukkan föl a túlsó korlát mögött. Nincs türelme kivárni, nézelődni kezd. Váratlanul felfedezi a távolodó nőt; szíve nagyot dobban. A nő nem néz vissza; divatos válltömesei megnagyítják hátát — a hát merő gyűlölet.

Áthajol a mellvéden. Rezeg a vas. Ha kitartóan koncentrálna a habokra, úgy érezheti, hatalmas madár hátán utazik. Gondosan kotorász zsebében, előszedi a fotókat, a levegőbe szórja. Nem érzi, hogy rossz felől fúj a szél, verébrajként csapódik ki markából a papírfelhő: komikusan kapkodja fejét.

Mindent megmagyarázhatatlannak lát. Miért ő volt a kiszemelt? Zúg a feje, bal halántékához kap, porosak az ujjai. Fáj egy bent maradt kés, félrebillent minden...

Mióta a fényképek megjelentek, elmaradt a bábu. Egy-egy képet olykor ördögszekérként görget át a széles gyárudvaron a külvárosi szél. Ujjal mutogatnak rá, háta mögött sugdolóznak. Annyi a gyűlölet, hogy biztos abban, valaki mást gyűlölnek, nem őt.

Szekrénye üres, szinte boldogan áll meg előtte. Boldogsága kívánság nélküli, kedv nélküli, öröm nélküli.

Szinte a semmiből hevesen megtaszítják, nagyot nyekkenve röpi előre, kezét sincs ideje maga elé rántani, orra, arca vadul nekicsapódik a hideg hátlapnak. Hangtalanul tuszkolják befelé, ököl-lel, majd a szekrényajtóval, mintha egy bőröndbe... Nem bír megfordulni, túl nyúlának, túl elfogódott. Mialatt viszik, valamiképp elrázódik. Fáj az orra, érzi, hogy megnőtt. Követi az irányt, aztán elveszti. Ajtócsapódást hall, fülel. Csönd van, hideg van, sötét van, nem fúj a szél. Olyan a nappal, mint az éjszaka, és fordítva. Feje búbjával behorpasztja a fémplacot, az ijesztően kattanná viszszaüt. Még nem gondolt semmire; olyan napok következnek, amikor úgyszólván hosszat lehet ábrándozni arról, ami lehetne, ha nem lett volna más, ami miatt nem lett, és még nem érzi azt a hatalmas árnyékot, amely közeledik, s úgy tekeredik szíve köré, mint kétségbeesett szerető.

LANG ZSOLT

Tibornak és másoknak

CSENDES NAPOK

szemét behunyta, úgy érezte, hogy egy undorító állat bűzhödt gyomrába került; így viszont a félhomály előcsalta látomásokat gyötörték. Felkattintotta a lámpát. Kezdetben a fény segített, hogy aztán minden élesebben és nyomatékosan visszatérjen. Sok-sok testet látott, mint léggömbök egymásnak ütődtek. Rágni kezdte a nőt, rázta, mint egy bezárt ajtót. Bár csak jó volna! A nő görcsösen és már kicsit ingerülten magához rántotta; a hirtelen elinduló forró hullám elsodorta gyötrelmes vízióit. Már három hete tart, gondolta.

Amikor kinyitotta öltözőszekrényét, filmbe illő jelenet következett: az, amikor valaki épp rábukkan a hullára. Kócos, szőke haj, egészen vidám arc, amit a fennakadt szemek tesznek hátborzongatóvá, megtört lábakkal, hátracsapódott tarkóval a fémfalnak támaszkodó meztelen test — megdőbvenne nézte. Persze volt, ami tompította a jelenet életét: a nő bőre csillogott, s a fehéres ragyogás csorbította a test valóságosságát, ugyanis a szörzet természetes helyein is habként terült szét a fény. Egy napocska! Ez ki-mozdította őt a már-már tragikus berendezésű helyzetből, s rávezette a hiteles megállapításra: kirakatbabut talált. A felismerést aztán az ujjbeggyel történt első érintés (a napocska) biztosította.

Ép a lakat, ép a szekrény. Tudta, munkatársai az ötletek kifogyhatatlan kincsestárával rendelkeznek. A formázó-agyagból készített kerékpárutárat (sok-sok megszállottság egyetlen pillanatért!) tanúsító értékű lehet.

Úgy tett mintha semmiről sem tudna. Eltelt a nap. Megvárta, hogy mindenki távozzék, aztán szekrényét, benne a bábuval, kivonszolta a folyosóra, s újat cipelt a helyére. Egy szekrény tologatása alig volna feltűnő, ha kívülálló betoppanna.

Másnap a babát új szekrényében találta. Ismét egész nap várt a susterrege kirobbanó nevetésre, ami kíméletlenül a falhoz taszítja vagy ellenkezőleg: barátokozón a köz-be rántja. Tőle függ. De nem történt semmi.

Az eseményeket igyekezett úgy felfogni, mint egy fokozatosan kibontakozó társasjáték lépéseit, tehát szorgosan cserélgette a szekrényeket. S miközben csak homályosan ismerte a szabályokat, következésképp alig volt kilátása a győzelemre, magában arra gondolt, hogy a túloldal méltányolni fogja buzgalmát. Nem pancserral játszanak.

Fogalma sem volt, hogyan csempészik szekrényébe a babut. Pedig mi mindent meg nem próbált: hajszálat a nyílások

tornyosuló gombok bűzősen emésztették az alsó rétegeket.

Nem érzed, milyen bűz van?, kérdezte a nőtől, s feltépte az ablakot. Közeledett a tél, fázott, az lett a baj. A nő arra gondolt, valószínűleg a túlméretezett szerelem zavarja meg a fiú viselkedését. A gondolat meghatotta, anyásan bátorítani kezdte kedvesét.

A fiú úgy hitte, nevetséges minden, amit feltárna. Szavai, a szavak könnyű sodralékként úszkálnak annak a tónak felszínén, ahová fűrg, céltudatos halaként kellene lemerülniök, s nem blikkfangos külsejükkel, de az alámerülés következményében (az arcokon megjelenő részvétellel) téve bizonyosságot létükről.

Egyszer a leplezetlen közvetlenséggel újra próbálkozó nő bőrén, a selymes, égető felszínen megakadt az ujjja. Fel-emelte a nő karját: mi ez?, kérdezte hevesen, mi ez! Jaj, ne szorítsd!, bontakozott ki az asszony, ráncsapódott az ajtó, mi van veled! És sírva, fogadkozva szedelőzködni kezdett.

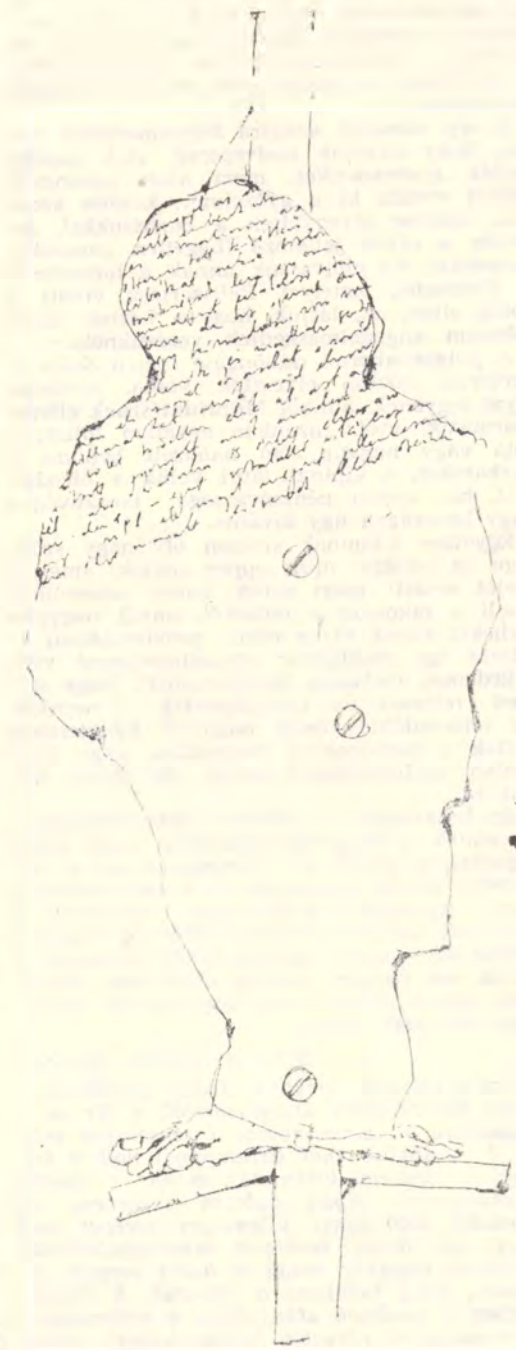
Hőkölésszerű megtorpanásra készítette, ha szeretője révedezően tágra nyitotta szemét, s testét gyönyörködő ivekbe merevítette. Hirtelen támadt rémképeit ronda patáliákkal kergette el. Kergetőztek.

Egyik délután (öt napja nem találkozott az asszonnyal) felrohant műhelyfőnöke. Gyere, elmegyünk szórakozni, minek növeszd itt az orrod! Cipelte magával.

A kapu előtt fekete autó puffogott. A bent félhomályban nem ismert fel senkit. Beprézelte magát a hátsó ülésre. Fél üveg bort nyomtak a kezébe, meghúzta. Az autó hamarosan kiért a városból; a sofőr, helyesebben az, aki a kocsit vezette, gyorsan hajtott, vakmerőn vette a kanyarokat; a motor hangját is elnyomva fűtült az antenna.

Szerette volna megkérdezni, hova mennek, de nem akarta megakasztani az egész másról folyó társalgást. Az elshahánó fényekben ismeretlen arcokat láthatott. Letértek az országútról, s hamarosan egy tanyához értek. Bekanyarodtak a tágra tárt kapun. Úgy látszik, várnak minket! Láncra kötött lócsalábú eb csaholt. A reflektorok háromfelé ágazó ösvényt világítottak meg a behavazott udvaron: az illemhely, a kút meg az istálló, gondolta.

Kurjongatva, nevetgélve, a kutyát hergelve elindultak az alacsony ház felé. Széles vállú férfi fogadta és vezette be őket. Két asszony szótlanul szedelőzködni kezdett a terített asztal mellől. A kenyérmorzsa az asztaldeszkák közti réseken a földre hullt. A házgazda pá-

Galbony Attila rajza

épp a zsákokon ülve ringatták felsőtestüket. A levegő tűrhetően átmelegedett, s a füst nagy része jótékonyan elszívárgott a tetőcserepeken keresztül.

Tucatnyi férfit számolt meg, nyilván megérkeztek a többiek is. Javában ittak. A műhelyfőnök annyira részeg volt, hogy őt meg sem ismerte (vagy úgy tett). Neki is innia kellett. Különböző módokon húsokat sütöttek, a forró zsír rá-rápreccent nadrágjára. A zsákok nedves bárányszőrökkel voltak leterítve, nem akart rájuk ülni, a padokon viszont nem maradt üres hely: társaság kártyázott népes kibic-sereggel a nyakán. Felfordult a gyomra, visszatartotta a levegőt.

Friss levegőre volt szüksége, elindult a kijárat felé, de sehogyan sem sikerült elérnie. Nem értette, hogyan lehetséges, amikor pedig egészen tisztán látja a célt.

Hogyan lett Jolánka néni a?

Jolánka néninek jóságos arca volt és ahhoz illő jóságos mosolya —

így aztán jóságos arcát, hozzáillő mosolyával együtt egy csokoládés-skatulyában őriztük, amelyet ő hozott ajándéka valamikor.

A dobozt mindannyiszor ugyanazzal a virító kék szalaggal kötöttük vissza, amellyel ő maga, saját kezűleg díszítette fel az ajándékot, szépen, csokorba kötve.

Jolánka néni maga is csupa szívjósággal volt felpantlikázva, talán azért nevezték gyakorta vén skatulyának; hervadtataltan mosolya mindannyiszor a doboz mélyéből kukucskált elő, valahányszor egy-egy újabb emlékek keresgélünk helyet benne.

Így temetgettük élve Jolánka nénit, amiben ő nagy örömet lelte.

Egyszer feledhetetlen madártejet főzött, de én nem akartam enni belőle, meg sem kóstoltam, mert utáltam faggyúpikkelyes kezét, amelyet minduntalan meg kellett csokolni, pedig egyre unszoltak: „Ilyen madártejet igazán csak Jolánka néni tud készíteni!”

Jolánka néni faggyúszagú keze a saját kezűleg főzött madártejjel s az emlékező szavakkal együtt így végül a csokoládés-dobozba került.

Az idők folyamán hol visszere vagy zsábaja lett emlékező, vagy pedig három kivénhedt macskájának valamelyike sirta el magát az egér előtt; a csokoládés ládikót mindannyiszor ki kellett nyitni, hogy ezeknek a dolgoknak is helyet kapjunk benne.

Ez nem volt olyan könnyű művelet, mert egy-egy fuszekli, vagy örökölt törtarecept mindig kilógott a skatulyából, némelyik aranymondása pedig egyszerűen elkallódott, pedig ezek őrzik leghívebben Jolánka néni gazdag emlékét:

„Nőjj nagyot, hordj kalapot!” — ez volt a kedvenc mondása. Meg: „Csak azt az egyet érném meg, hogy lássam őket az esküvő napján” — s még egy tucat hasonló mondás hányódott a doboz mélyén.

Ha örömet akartunk szerezni Jolánka néninek, elővettük az egész pakkot és minden egyes darabot egyenként becézgetve megmutogattunk neki.

Jolánka néni ilyenkor elérzékenyült és sirásra fakadt. Újabb kincsként könnyeit is belegyömöszöltük a csokoládés-skatulyába.

Az idők során a virító kék szalag a gyakori használatból kifakult és szétmállott, de sikerült annyira összecsomózni, hogy mindvégig betölthesse hivatását.

Utoljára Jolánka néni drótkeretes szemüvege került az ereklyék közé egy imakönyv lapjai között, valamint a család zokogása, amikor Jolánka nénit eltemettük.

Akkor felmerült a kérdés: mi történjék ezzel a kacattal? A lomok közé akarták vetni, ám addig kunyeráltam, míg nekem adták.

Találtam egy teljesen üres négyzetet a mértankönyvemben, azt kidíszítettem vele.

Most abban fekszik Jolánka néni.

A sírfelirata igen egyszerű: ALAPTERÜLETANNYIMINTÁNEGYZET

Mennyei sztori

Az utcáskoron ma lelket árultak.

A mennyei mészárosok töpörtyű-kicsiny anyóka lelkét mérték ki, mindjárt a gázoló kocsi alvázán.

Az emberek rögtön sorba verődtek kíváncsian, amint megszokták, amikor kelendő dolgokat osztanak.

Saccolták az árut: elég rágós-e szenczációnak, vagy legalább kisüthető-e belőle egy jó adag megnyugtató tanulság?

Tülekedve marcangolták a látványt.

Aki fitymálta is, éles tekintettel szeleltette frissiben.

Aki pedig nem férhetett hozzá — miután két egyenruhás mennyei zsarú bezárta a boltot — igyekezett másodkézből elcsipni valamit.

Fő, hogy mindenki elégedetten távozott, s akinek szerencséje volt, elmondhatta, hogy szerencséje van.

Volt, aki hozzátette sűgva: megtudta biztos helyről, hogy anyóának számos fiánya és unokája van.

KOZMA MÁRIA

Szerelmi háromszög

— Ödöngtem az utcán — mondta Emma az előszobai tükörben állodagoló önmagának.

Az alsó lakásból a vacsorához való készülődés zajai hallatszottak. Visszhangoz zajjal gurult a cementen egy fedő, evőeszközök zörögtek, folyt a víz.

Emma a konyhaasztalra könyökölt, folyóiratot lapozgatva figyelt ezekre a zajokra. Körülötte csend volt, mely és hangtalan üresség. Beleszagolt a szellőztetőn felszivárgó illatokba, hallgatta a lenti zajokat bizonyoságképpen, hogy máshol élet van, valódi élet.

Az előbb, míg hazafelé tartott, egyszer úgy érezte, hogy valótlán méreteket ölt a távolság közte és az ott-hona között. Számolni kezdte a házakat, hogy megbizonyosodjék az ellenkezőjéről. Még mindig ideges volt, gyöngének érezte magát. Rápillantott a mosogatókagylóban felhalmozott mosatlan edényre. Nekifogott mosogatni. Tamás még mindig nem érkezett meg.

Sokáig csengettek az ajtónál, míg végre elhatározta, hogy kinyitja. Sándor berobogott utána a konyhába:

— Nem vetted fel a telefont! — mondta vádlón.

— Nem voltam itthon. Éppen most érkeztem.

— Megbeszéltük, hogy hatra hozzám jössz. Elfelejtetted?

Emma őszintén meglepődött:

— Hatra? Valóban elfelejtettem.

— Valami baj van?

— Ha itt akarsz maradni — mondta Emma mereven —, kérlek, menj be a szobába. Egyél, igyál, olvass, csinálj bármit, csak hozzám ne szólj! Mindjárt jön Tamás, vele beszélj, ha akarsz, ha mersz, ha van képed...

— Miféle új szeszély ez?

— Női szeszély. Nem akarok beszélgetni. Pontosab-

Aranyossy György: Delta

ban nemcsak beszélgetni, hanem az égvilágon semmit, de semmit nem akarok csinálni. Ehhez pedig magányra van szükségem.

Sándor felnevetett:

— Hiszen most is beszélgetsz!

Sándor még egy ideig heveskedett, gúnyolódott, erőszakosan ráncigálta az asszonyt, de aztán rá kellett jönnie, hogy akárha egy embernagyságú bábuval huzakodna. Káromkodásban tört ki, aztán elment. A folyosón, a liftre várva, már higgadt úriemberként beszélgetett Emmaék szomszédjával az időjárásról. Behallatszott a hangja a konyhába.

Emma közben befejezte a mosogatást és már újra a konyhaasztal mellett ült. Elsimitott egy ráncot a zöld gyapotabroszon. Öregnek érezte magát, akinek semmi dolga a világon, ki a rábizott részt már elvégezte, most pihen, üldögél, s reumától kínzott ujjával elsimitja a terítők gyűrődéseit.

Felállt, vizet engedett egy kancsóba, körbejárt a lakásban megöntözni a virágokat. Elpepecselt a száraz levelekkel, megcsodálta az ibolyák csokros liláját, aztán elhúzta a sötétítőket, felgyújtotta az összes villanyokat, a csillárt, a gömböket, az olvasó- és állólámpát, bekapcsolta a tévét és visszament a konyhába. Vacsorára húskonzervet bontott fel és tányérra rendezte néhány savanyú uborkával.

Így talált rá Tamás.

— Van itt még valaki? — fülelt a tévé felé.

— Azt sohasem lehet tudni.

— Mi van a tévében?

— Nem tudom. Lent már vacsoráztak.

— Nem érdekelnek a szomszédok — mondta Tamás.

— Engem érdekelnek. Mindenféleképpen történnek náluk: a férfi fűtől, közben olykor megcsipkedti a feleségét, mert az boldogan sikong, aztán zörögnek a kések, a villák, a kanalak, a gyerek ugrabugráll, viháncol...

— Mi ebben az érdekes? — csodálkozott a férje.

Emma egy pillanatig gondolkodott, aztán felhúzta a vállát:

— Fogalmam sincs!

che-okat a világnak". Viszont van értelme kiemelnünk korai, sőt igen korán Erdélybe került Malebranche-kötelet. Főként az auktor első és legnagyobb művének latin fordítására gondolunk, amelynek második, 1691-es genfi kiadásából öt példányt őriz Kolozsvár akadémiai könyvtára. Címe: *De inquirenda veritate libri sex*. (Veritékenesen diszkóman diszkopátáknak és lambadázó lumbágós bag-o-nlumpoknak megsűgük: nincs benne szex.) Három példánnyal dicsekszik a református állomány. Az egyik (R 114653) az 1707-ben elhunyt Szathmári Pap János-tól vándorolt ide. Ő legkorább tíz évvel azután „akvirálta”, hogy hazajött Hollandiából, ahol 1681-ben és 1682-ben publikált. Az R 126965-ös jelzetű példányt 1697 februárjában vásárolta Teleki Pál Utrechtben. Ez egy 1761-beli árverésen a Pataki Sámuel lett, 1775-ben meg a Méhes György. Mindketten a református kollégiumban tanítottak. Az R 139523-ast Szigethi Mihály hagyta ránk.

Mivel Malebranche-ot a szociálnusság vádja is érte (többek közt Fénelon részéről), csöppet se meglepő, hogy a további két példányunk unitárius szerzemény. Az egyikben a „Martini Colos” bejegyzés olvasható, ez tehát Kolozsi Mártoné volt, aki 1695 őszén érkezett haza Hollandiából. A másik 1701-ben lett gazdára Pálfi Zsigmond személyében. Pálfi ugyanazon évben — legfennebb hat évvel később, mint Kolozsi — Newton főművének az első kiadását is „birtokba vette”, éspedig Rotterdamban. 1700-ban került tulajdonába a névtelenül, 1694-ben megjelent *Iler per mundum Cartesii*, amelynek 202. lapján C. Daniel az élelítés, a mely meditáció emberének, az új filozófia legszilárdabb és legügyesebb védelmezőjének taksálja Malebranche-ot, könyveiről pedig megjegyzi, hogy „nagy megbecsülésnek örvendenek”. A jezsuita, antikarteziánus Daniel e szatirikus munkájának bécsi, 1720-as — magyar „előmozdítókat” is megnevező — kiadása hiányos, elhagyja az idézett részt, s így az *Inquisitio veritatis* sem említi. E remekmű legteljesebb, az 1712-es, végleges francia szöveg nyomán készült változata *Tractatus de inquisitione veritatis* címmel jött ki. 1753-beli genfi edíciója a C 57742-es raktári számot viseli kincses vásrosunkban; a Fontenelle adta akadémiai előírmot is „nyújtja” (bár ez nem éppen rövid).

Most nem meritünk ebből a — valóban fontanusnak, kútfórásnak minősülő — emlékbészédből; viszont átvesszük, amit jó harmadfél század múltán állapít meg André Robinet az *Entre-tiens sur la métaphysique, sur la religion et sur la mort* című opusáról: „remekműve a francia filozófiának és a francia nyelvnek”. 1711-es párizsi kiadásából a már említett Pataki professzor vásárolt egy példányt „Ao 1765 in auctione publica e Bibli-

Malebranchiana Rajcs József

1. Kifehették vagyunk. Leginkább szellemileg: a diktatúra minél távolabb igyekezett tartani minket a kultúrától.

Vergilius: *malesuada fames*-e arra figyelmeztet, hogy az éhség rossz (svádájú) tanácsadó; de ez ne ijeszsen meg. Ha például Malebranche-ról és sok más alkotóról eddig semmit sem (vagy a semminél is rosszabbat: csak rosszat) hallottunk, most kultúrhésgünket, tudásszomjunkat szivós és minél színvonalasabb ismeretterjesztéssel, „csillapítgatással” kell fokozni.

Természetesen arról is terjesztendő ismeretek, hogy hajdan milyen fűrgén hatoltak be hozzánk új ismeretek, eszmék, könyvek, különféle vívmányok, jelölés annak, hogy nyitottak voltunk Európa felé, általában a haladó törekvések irányában.

2. Mennyire lehet és érdemes foglalkoznunk külföldi/belföldi gondolkodóval? Amennyire adottak ennek föltételei. Ha teszem a 275 éve „megboldogult” Nicolas de Malebranche eszmévilágába akarunk elmélyedni, nagy segítségünkre van műveinek legújabb, hűszkötetes kiadása és e kiadás gondozójának, A. Robinet-nek két alapvető, ezer oldalas kitévő könyve: továbbá A. Tilman-Timon hatalmas, monometális monográfiája (Bukarest, 1946–47). Jelentős filozófusokról — vagy velük kapcsolatban — számtalan idézésük és kommentálásuk után is mondhatni új, értékes dolgokat. Nem utolsósorban hatástörténeti vonalon. Ráhagoltság esetén még azt sem eresztjük el fölünk mellett, hogy egy-egy kötet mikor és hogyan került mai helyére. És bármely szerző (tárgy, eszme stb.) neve is igényt tarthat elemzésre.

3. Bár a mikrofilológia egyeseknek makropokol, a nomen pedig nem mindig omen, mégis az oly anyagi lelkű Malebranche neve ürügyen visszamehetünk Dante ördögeihez, pontosabban: az Isteni Színjáték pokláig (XXI, 37), a nyolcadik kör útjából bugyvárból ténvkedő, a közvagyondezmálókat szurokfolyóban „fűrésztő” Malebranche-ig. Ez az ördöghadnév né-

met fordításban rendszerint Grause- vagy Grimmetatzen, Babitsnál Rondakörök. Egy múlt századi francia Dante-átültetés jegyzete szerint Malebranche a.m. *griffes mautids*, vagyis átkozott karmok. — A *griffe* szónak — valamint a mesebeli ragadozó madarat jelentő, már a Besztercei Szőjegyzékben szereplő, az asszír *krub*-ig visszavezetett magyar *griffnek* — rokona a német *greifen* „megragad”, tehát a *grippe* „enyhébb lefolyású influenza” is. Talán közrejátszott születésekor a görög eredetű latin *graphium*-ból jövő francia *greffe* „lyukasztóvas” családja. A *maudit* szó előtagja „mögött” pedig a latin *malus* „rossz” rejlik, amely etimológusokat Malenkova is emlékeztethet, A latin *branca* „mancs”, *bracchium* „kar” (innen a román *brat*) és *brevis* rövid! (végző soron innen a román *brumál*) azon az — egyáltalán nem rövidzárlatos brachykefáliához kötött — alapon tartozik ide, hogy a kar a lábnál rövidebb. A *brácsa* „mélyhegedű” legmélyén az olasz *viola da gamba*, vagyis karra való *viola*, ti. élenkítő húzódik meg. A francia eredetű *branes* „szakmai ág” pedig eszünkbe juttatja, hogy a kar az embertörzs egyik „ága”.

4. Malebranche rosszmanósnak jelent, de e név leghíresebb viselője elkepesztően jól biliárdozott. (Hihetőleg csak a pornonakronizmustól való félsze miatt nem nyert biliárd banit állítólagos gettódákójával.) Persze fontosabb az, hogy 1684-ben kezébe került egy akkor először megjelent Descartes-mű, és ez — írják egyesek — indította el elmélkedői útjára, mely többek közt az okkacionalizmus kidolgozásához vezetett. (Az alkalom... elmélkedőt is szűl.) A *De homine* című posztumusz műről van szó, melynek *editio princeps*e két példányban található Kolozsvárról. Az egyiket Kemény László szerezte be 1725-ben — amikor már nem válhatott belőle „17. századi magyar Malebranche”.

5. Esztelenség azon bánkódni, hogy „nem adtunk Malebran-

Basa Pista balladája

Mint majdaem mindenik néprajzi tájunnak, így a Szilágyságnak is megvan a maga ritka és jellegzetes régi népballadája:

Megölték a Basa Pistát,
Fejedelm katonáját.
Ut szélén hótan találták
Bengyelországnak határán.

Lengyelországnak határán,
Rákócziának búdosán,
Basa Pistát ott megfogták,
Az életét kioltották.

Ékes aranyos dolmányán
Végigomlott piros vére.
— Jaj Istenem, jaj Szűz

Mért is jöttem búdosásra?

Életimet feláldoztam,
Vezérim megöltalmaztam,
Házam határán megálltam,
Gyilkosokkal

megcsatáztam.

Fehér Julis hazavárja
Minden este vacsorára.
— Ne várd, Julis, ne várd,

Julis...
[Minden este vacsorára].

Ezt a balladát Lajtha László gyűjtötte Diósdon 1914-ben egy olyan asszonytól, akinek — az akkor már eléggé általános gyakorlatról eltekintve — sem nevét, sem életkorát nem jegyezte le. Azóta háromnegyed évszázad telt tova, anélkül hogy a népköltészeti gyűjtők bárhol újabb változatára bukkantak volna. Ezért Basa Pista balladája — a folklórkutatás szaknyelvén szólva — úgynevezett invariáns, vagyis változatok nélküli egyetlen szöveg: mi több, semmiféle más, magyar balladatípussal nem mutat közelebbi vagy távolabbi szövegrokonoságot. Lehet, hogy 1914-ben, Diósd minél több más lakosát végigkérdezve, talán sikerült volna több változatára, sőt teljesebb szövegére is rátalálni (mert nyilvánvaló, hogy a végén egy esetleg több sora is hiányzik) — akkoriban azonban még nem merült föl egy ilyen házról házra járó gyűjtés ötlete. Még tanulságosabb lehetett volna az énekes kikérdezése is, hiszen megfoghatjuk, hogy a balladát mondjuk például valahol a Székelyföldön tanulhatta; vagy a Székelyföldről ment férjhez Diósdra; vagy esetleg csak átmenetileg tartózkodott a Szilágyságban. Ennek a székelyföldi eredetnek az ötletét mind a ballada nyelvjárása, mind hősének ne-

ve alátámaszthatná; ugyanakkor az a tény, hogy keletkezésének helyéről semmi bizonyosat nem tudunk, a történeti vizsgálódást is nagymértékben megnehezíti.

1928-ban szintén Lajtha idézte A „Basa Pista” ballada történeti háttérét (Zenei Szemle XII. 48.) című kis cikkében azokat a genealógiai kutatásokat, amelyek szerint „a Basa-család a XVI. század közepén oklevelekkel kimutathatóan birtokos a háromszéki Zabola községben”. A történeti források e család három István nevű tagjáról tudnak, de Lajtha szerint „a népballada adatai nem vonatkozhatnak sem az 1610-ben fej- és jószágvesztésre ítélt Basa Istvánra, sem arra a másik Basa Istvánra, akiről csak annyit tudunk, hogy 1708-ban Déden birtokot vásárolt”, hanem arra a harmadikra, aki 1657-ben, II. Rákóczi György tragikus kimenetelű lengyelországi hadjáratában vesztette életét.

Ha a ballada bizonyos szilágysági volna, és ha hősét történetileg mindenképpen azonosítani akarnánk, akkor a három Basa István közül elsősorban a dési birtokosra gondolhatnánk, ugyanis Dési földrajzilag a Szilágyság kapujában van, az 1708-as birtokvásárlás pedig időben épp megelőzi II. Rákóczi Ferenc kuruc szabadságharcának bukását (1711), illetőleg a fejedelm lengyelországi búdosását. Különböző történelmi munkákban „a búdosó fejedelm” nem II. Rákóczi György, hanem II. Rákóczi Ferenc volt.

Lajtha után Ortutay Gyula 1935-ben, 1940-ben, és 1948-ban három kiadást ért, majd 1979-ben az első kiadás új szövegszerű kiadását, utána pedig másban is megjelent. Budapesti György felfogásától disztant Székely népballadák című reprezentatív válogatásában szentelt néhány magyarázó szót balladánaknak. Amde feltűnik, hogy a szilágysági ballada — lelőhelyének feltüntetése nélkül — hogyan kerülhetett be egy székely balladaskönyvbe? Talán Ortutay figyelmen kívül hagyta, hogy a balladát, mint mondjuk, például valahol a Székelyföldön tanulhatta; vagy a Székelyföldről ment férjhez Diósdra; vagy esetleg csak átmenetileg tartózkodott a Szilágyságban. Ennek a székelyföldi eredetnek az ötletét mind a ballada nyelvjárása, mind hősének ne-

hát II. Rákóczi Ferenc korában keletkezett.

Csanádi Imre—Vargyas Lajos, nevének említése nélkül, Lajtha véleményéhez tért vissza, sőt — ugyancsak nevének említése nélkül — cáfolta Ortutay álláspontját: „II. Rákóczi György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratának lehet emléke. (És nem II. Rákóczi Ferenc fejedelemségének — a nagy fejedelm Lengyelországban búdosott: ugyan, de harcai ott nem voltak.)” (Röplül, páva, röplül). Magyar népballadák és balladák dalok. Bp. 1954. 492.)

Csanádi—Vargyas után alig egy évvel Ortutay újabb válogatásában kitartott korábbi álláspontja mellett, miszerint „a szöveg a kurucok búdosókhöz kapcsolódik”. (Magyar népköltészet. II. Bp. 1955. 335.)

Ortutayval egyidőben Schram Ferenc szerint, Lajtha való hivatkozás nélkül, a ballada „II. Rákóczi György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratára utal”. (Magyar népballadák. Bp. 1955. 152.)

Időrendben még két kiadvány következik. Mindkettőt Ortutay válogatta, a balladához fűzött jegyzeteket viszont tanítványa, Kriza Ildikó állította össze. Ő ismét Lajtha felfogását osztotta, és pedig először: „Történeti vonatkozása kétségtelen: II. Rákóczi György balszerencsés lengyelországi hadjáratára gondolhatunk”. (Magyar népballadák. Bp. 1968. 767.) Másodszor, szó szerint ugyanezt ismételte. (A nagy hegyi tolvaj. Bp. 1971. 297.)

A fentieket összefoglalva, a balladahős azonosítását történeti források alapján csak Lajtha kísérelte meg 1928-ban. Véleményét — hivatkozással vagy hivatkozás nélkül — Csanádi—Vargyas, Schram és Kriza Ildikó elfogadta. Ortutay viszont nem, anélkül, hogy cáfolta volna.

Egy jó emberöltővel Lajtha után, 1972-ben Bóta László vállalkozott arra, hogy improvizált történeti források alapján aprólékos tanulmányozásával és elemzésével megbízhatóan kiderítse a balladahős kilétét. Mivel az utólagos genealógiai kutatások — a II. Rákóczi György hadjáratában részt vett, vagyis Lajthától idézett Basa István személyét bizonytalanná tették, Bóta ezt a megoldást elvetette. A továbbiakban érthetetlen, hogy

noha tudott a Désre települt Basa Istvánról, mégis ezt írta: „Mivel ilyen nevű embert, akinek a halálát a ballada előadásával valamilyen módon azonosítani lehetne, sem II. Rákóczi György, sem a kuruc fejedelm korából nem tudunk kimutatni, a probléma nyitját másutt kell keresnünk.” (Basa Pista balladája. Ethn. LXXXIII. 1952.) Szerinte a balladahős az a harmadik Basa István, akit Bethlen Gábor ítéllet közt általi halálra, az újabb kutatások szerint nem Temesváron 1610-ben, mint Lajtha forrásai állították, hanem 1623-ban Esztergom tájékán, Kémenden.

Ennek a szerintem hibás előítéletnek a rabjaként Bóta a ballada szövegében az akasztás kivégzés bizonyítékait kereste. Valóban erre utalhat az „ott megfogták, az életét kioltották” fogalmazás. Az „ut szélén hótan találták” szerinte azt jelentené, hogy az akasztókat, a korabeli szokásoknak megfelelően, mindig forgalmas út mellé vagy dombra állították, hogy az arra járóknak messziről elretentő példaként szolgáljon. A szűzmáriás főhős a balladahős katolikus vallását igazolná, mint ahogy a történeti Basa István csakugyan katolikus volt. Végül Bóta szerint a negyedik versszakban a hős a búdosztató balladák módjára „azért említi fel vitézi tetteit, hogy felhozzát bűnei ellenében mentésért szolgáljaak, illetve inkább csak azért, hogy az utókor előtt a becsületesség vádját magáról elhárítsa”. (I. m. 353.) Amde hol vannak a balladában a „felhozzát bűnök”?

Ily erőltetett bizonyítás után maga Bóta is belátja, hogy az „ékes aranyos dolmányán végigomlott piros vére” ellene mond az akasztásnak, arra nézve pedig, hogy valamelyik (?) Rákóczi neve miként kerülhetett a szövegbe, két

vagy több régi történeti ballada részleteinek összeolvasását, úgynevezett kontaminációját feltételezi.

Pedig az egyedüli és legfőbb igazságot megközelítette: „... ami a ballada állítását illeti — költészetről lévén szó —, annak nem szabad minden esetben konkrét történeti vonatkozást tulajdonítani.” És még egyszer: „... a ballada népköltészet, és nem Tündi-szerű históriás ének, s így sohasem is lehet minden elemét történetileg számon kérni és identifikálni.” (I. m. 354. és 356.)

Igen, erről van szó: Basa Pista balladája a múltban nem történeti dokumentuma, hanem költői emléke. Ha egy történeti okirat Basa István halálát vagy kivégzését említi, akkor a történészek igyekeznek az esemény részleteit — jelentőségének arányában — minél pontosabban földeríteni, a folklór esetében azonban egy ilyen kísérlet túlnyomórészt zsákutcába vezet. A véges emberi emlékezetre alapozott szájhagyományozás ugyanis — a szabályt erősítő ritka kivételeken túl — képtelen nemzedékeken, évszázadokon át történeti események, évszámok és nevek hiteles rögzítésére: mindezek kicserélődnek, átalakulnak, összekeverednek vagy egészen kihullanak a folklórból. E törvényszerűségekről megelégedve, sem Lajthának, sem Bótának nem jutott eszébe néhány elemi tény. Éspedig: Basák nemcsak Háromszéken, hanem Erdélyben másutt is éltek, és ezek között akárhány István lehetett, akiről ma semmit sem tudunk. De az is lehet, hogy a balladában eredetileg nem Pista, sőt nem is Basa szerepelt; ez a név csak utólagos behelyettesítés. Vargyas másodszor megismételt érve („A lengyelországi búdosás említése Rákóczival kapcsolatban nem a kuruc

felkelés nagy fejedelmére vonatkozik, mert neki Lengyelországban csatái nem voltak, hanem II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi kalandjára 1657-ben.” A magyar népballada és Európa. Bp. 1976. 343.) szintén nem folklórista, hanem történész gondolkodásra vall, mert — miközben Bóta azonosítását kétségbe vonja — a balladát maga is történeti dokumentumként kezeli. (Már szóval: bár a kuruc fejedelmnek Lengyelországban nem voltak csatái, anélkül még nevé bekeverülhetett a balladába. Végül arról sem kellene megelégedni, hogy akár egy temesvári, akár egy kémendi kivégzés népköltészeti visszhangja miként juthatott el épp a messzi Szilágyságba, és — mai ismereteink szerint — kizárólag csak a Szilágyságba? Az ilyen és ehhez hasonló kérdésekre aligha lehet történeti választ adni.)

Mindezek a megválaszolatlan kérdések egyben azonban mit sem vonnak le a ballada nagy népköltészeti értékeiből. Figyeljük meg sorról sorra patinás szövegének remekművű költői nyelvezetét: Basa Pista más régi búdosztató balladáinkban is fel-felhangzó első személyű monológját, amelyben halálának, illetőleg halála előtti vitézkedésének és ön-feláldozásának történetét mondja el: özvegyen maradt társának sóhárba be nem teljesülő várakozását — és mindent ama búdosó Rákóczi sorához köve, kinek neve a ballada mindenik magyar hallgatójának vagy olvasójának lelkeiben oly mély visszhangot kel.

Bár volna minél több, történetileg ily talányos, de művésziileg annál kevésbé talányos régi népballadánk.

FARAGÓ JÓZSEF

Folytatás a 9. oldalról

othea Enyediáná”. Az előszóban Malebranche kijelenti: nem nevezi meg a szavait kiforgató ellenlábását, „mert ő maga se nevezte meg magát”; egy lapszerű nyomtatott jegyzetből mégis kiderül, hogy Faydit a tettes. Ez a kartezianus apát szívesen rágalmozott. Részlet a Maudit gúnyról.

6. Nem vehetjük itt részletesen számba a Malebranche-ra célzó korai és Kolozsvárt is hozzáférhető, többé-kevésbé magyar vonatkozású utalásokat. Csupán „szemelgetünk” belőlük.

Kezdjük a Défense de Mr. Arnauld ... contre la Réponse au Livre des vraies et des fausses idées című, Kölnben, 1684-ben piaci kerülettel. (Egy példányt 1695-ben hozott magával holland földről az unitárius Szaniszló István. Ez 1787-ben árverés útján költözött Pataki orvosdoktor egyik zsúfolt polcára.) Ebben a fokok közöttben A. Arnauld, a híres janzenista reagál a címben jelölt, 1683-as Arnauld-művet elutasító Réponse-ra. Ez a Válasz a Malebranche-é, ugyanis Arnauld 1683-ban spinózizmust hányt szemére az ő három évvel korábbi, Traité de la nature et de la grâce című munkájáért, mely Descartes szellemében tagadja a csodák lehetőségét (s ilyenformán ... csoda lett volna, ha nem kerül indexre). Egyébként Arnauld is kartezianus volt, azonban „ortodoxabb”.

7. Tőke István, a kiserletpárti, Newtonhoz is közelgető kartezianus írja az Institutiones philosophiae naturalis (Szeged, 1736) 170. oldalán: Lehet, hogy Isten az oka az elme és a test emberben való tevékeny (operosa — bajosnak is vehető) kapcsolatainak, „mégis az elme valóban hat a testre s a test az elmére, s nem viselkedik csupán alkalmi okként, Malebranche-nak és követőinek a véleménye szerint”. Megjegyzendő: a Malebranche-féle, a Spinozáétól eltérő, okkazonalista paralelizmus nagyjából „spiritualista” kísérlet Descartes dualizmusának a meghaladására. Az oratorianus rend legkimagaslóbb tagja úgy hirdette az ora et labora jelszót, hogy rendkívül laboriúsan bizonygatta „Istenben látásunkat”, sőt azt, hogy Isten nemcsak a szellemek helye, hanem eszméink a térbeli dolgokat is magában foglalja. Tehát az aközimizmus, amely Hegel és mások szerint Spinoza felfogására jellemző, inkább Malebranche-nál kezd körvonalazódni. Amde ez csupán látszat, hiszen ő nem tekintette nemlétezőnek az anyagi külvilágot, nem volt Berkeley esse percipi-jének a híve. F. G. Coyer mégis azt írta, hogy Berkeley és Malebranche szerint „illúzióvilágban élünk, ahol egyáltalán nincsenek testek” (apud L. S. Gordon: Studi- en, 1972. 64). Coyer 1755-ben nyilatkozott így, Kant közmogóniai elmélete nyomdába adásakor.

7. Habilitációs értekezésében — kritizálásának „első fecskéjében” (ez még „nem csinál prágai tavaszt”) — Kant kissé

felemásan fogalmaz a jelenségek általános okának az örökkévalóságát burkoló misztikum kapcsán: „...bőlesekben vélem, ha az értelmünk középszerűsége által adott ismeretekre szorítkozunk, mint ha az effajta misztikus kutatások magasába hatolunk, miként Malebranche tette, akinek a gondolata csak kevéssé van távol az itt exponáltól.” (De mundi sensibilibus atque intelligibilibus forma et principis, 1770, 28. — Malebranche nevét még Kant is kettős ll-lel írja, pedig ennek annyi köze van a kalapácsot, súlykot jelentő latin malleus-hoz, mint a sarióhoz. Aprópó: a románban mai-já lett malleus-t Stăureanu melesteu-nak is fordítja, az utóbbit meg Resmeriță a latin molestó „kínzó” szóból varázsolja elő, mely a súlyt is jelentő moles, továbbá a móló, messzibbről a mi Molnosunk rokona. Bár a súlyok a súly származéka is lehet, valószínűleg a melesteu „puliszkakeverő” forrása — a melestui közvetítésével — a magyar mallaszt vagy mallaszt, melynek nincs köze a malleus-hoz. Az utóbbi ellenben, mivel dupla ll-je nem ősi, összekötött — háttörzongató hátsó gondolat nélkül is — az orosz Molotovval.)

8. Kantól még nem, de Malebranche-ról természetesen szót ejt az első hazainak mondható bölcseletörténeti összefoglalás, J. J. Brucker Compendium historiae philosophicae-je. Ez Kolozsvárt hagyta el a nyomdát, címlapja szerint 1768-ban, ténylegesen (recte: a címlap verso-ja szerint) 1775-ben, Bíró Antal szerbeni cenzor jóváhagyásával. Alapjául a bruckeri Historia critica philosophiae-ből összevont Institutiones historiae philosophicae 1756-os verziója szolgált, melynek hat kolozsvári példányából az egyiket hajdan Pataki Sámuel lapozgatta. Nem tudni, észrevette-e Pataki, milyen gyakran tévesek itt az évszámok. Malebranche fő főművének az első kiadását egy-két évvel korábban, 1673-ra teszi. (Ezt a hibát sokan átvették. Enyhíti 1802-ben Buhle ama „pontossága”, hogy a De la recherche de la vérité-nek csak az első „könyve” látott napvilágot 1673-ban. Buhle — Hegel Filozófiatörténetének egyik alapforrása — 70 oldalt ír Malebranche-ról, nagy komolysággal. Tehát nem asszociálható vele Bula — a morickás viccitus román főhőse.) A rossz évszámok közül a kolozsvári „Brucker”-be is átsúszott az, amelyik két esztendővel hosszabbítja meg Malebranche életét. Ebbe kapaszkodva 1991-ben ismét megünnepelhetjük a francia bölcselet halálának „kerékbe” évfordulóját. Addig is jelezzük, hogy Brucker a De reformatione philosophiae rationalis című, vagyis a logika megújításáról szóló, legtöbb teret Ramusnak szentelő (Alstedius is megemlíti) fejtegetben tárgyalja Malebranche-t. Az erdélyi kollégiumoknak szánt változatban a kartezianus logikusokat bemutató, 468. paragrafus csak megnevezi Acontius, Grandus (Le Grand-), Clauberius, Regiusus és — kiemelten — Arnauldus, a továbbiakban Malebranchiusról beszél. A legjelentősebb hely jár neki, olvassuk itt, méppedig nem annyira azt Ant. Ar-

nault-val folytatott éles vitáit, mint az igazság kereséséről írt, nagyon alapos tudomány (elegantissimus) könyvért, amely logikai traktációba beépítette ugyan a kartezianus elveket, azonban sok mindent platonikusán fejteget, sajátságos, eltérve a bevett úttól. „Követője volt a nagyon szellemes (acutissimus) filozófusnak Mironius, Montagnonius, Catelanus.” (Mironról vannak adataink, de a Jöcher-nél előforduló Miron voltaképp ... Costin. Montagnonius helyett az 1760-as „Brucker”-ben Montagnoli szerepel. Catelanus „legjobb barátunk” intézte Malebranche 1680-ban rábízott, tíz év múltán a tiltott művek listájába fölvev munkájának a kinyomtatását.)

9. Persze nemcsak a Vatikánnak és nemcsak nyugat-európaiaknak voltak kifogásai Malebranche-sal szemben. Az erősen bíráló, bár nem materialista magyar megrovókból itt csupán Ruszeket, Ersei Dánielt, Kötelest és Purgstallert idézzük. Ruszek József (akinek része volt a Mondolat közrebocsátásában és Festetich György helikoni ünnepeinek a sikerében, s ilyenképp „javallatos”, hogy a második ideai magyar Malebranche-cikket is a Szamos-parti Helikon „folyósítsa” az olvasók változatos mértékben táborita táborának), egyezőval Ruszek A filozófiának rövid törtéretében (1811) másfél oldalt szentel Malebranche-nak. Ragadjuk ki néhány sorát: „(valamint a mai transzcendentális misztikus Idealisták, úgy ő is) azon gondolatra vetemedett, hogy mi mindezt csak az Istenben láthatnánk és a véges valóságokat csak öbenne ösmérhetnénk meg. Könyveit ő különös kelemetességgel tudta írni, ellene leginkább P. du Ferte írt.” (A jesuita Duterte nevének ilyen elferdüléséről egyenes út visz a Ferdehez és a lóvá tett Pförd-hez, tehát a Lóhoz, majd Istál-lóhoz, Stalhoz, végül Purgstall-erhez, akit a legtréfálkozóbb hangvételünkör is mélyen, őszintén tisztelünk.) Ersei, aki — Ruszekhez és másokhoz hasonlóan — mintegy háromszor nagyobb teret biztosít Spinozának, mint Malebranche-nak, így zárja az „eszmétfilozófiai szisztémák” című cikkely keretében Malebranche Miklósról szóló paragrafusát: „Az Istenben már, ki minden léleknl jelen van, és akiben úgy vagynak a lelkek, mint a testek a helyben (spatium), meglátja a lélek a dolgoknak idejét, s úgy esmeri meg azokat — „Nous voyons tout en Dieu. Ez Fanatikusi Idealizmus.” A Nagyenyeden 1829-ben megjelent első magyar filozófiai enciklopédiában Köteles Sámuel többek között imígy méltatlankodik a Berkeley-féle, „dogmatikus, misztikus, teológus” idealizmust tagláló, már-már letaglózó, 61. s utolsó lap- alji jegyzetében: „Lehet csudálni, hogy Berkeley, a közérzés ellenére, miképpen mehetett arra, hogy a materiális világot megsemmisítse. Otet Malebranche és Leibniz vezette az Idealizmusra.” A nekünk szokatlan nagy kezdőbetű itt és az előző két idézetben nem az idealizmus nagyrabecsülésére utal, Hiszen Enciklopédiája 86. lapján Köteles leszögezi: „A Materializmus feletti régi vélekedés.” — Legkimagaslóbb korai kantianusunkról mondotta Purgstaller: „... hazánkiai közül ... kitűnő al-

EUROHID OSZTRÁK – MAGYAR KERESKEDELMI VEGYESVÁLLALAT

termelői, nagykereskedői keres-
folyamatos együttműködés cél-
jából. JOINT-VENTURE ala-
pítás is lehetséges.

Érdeklődés, jelentkezés:
EUROHID KFT 7625 PÉCS,
HUNYADI UT 84.
TEL/FAX (3672) 33944.

MEGYEI SÜTŐ- ÉS MALOMIPARI VÁLLALAT

A Harghita megyei sütő- és malomipari vállalat mun-
kaközössége termelő tevékenységének egyik fő jellem-
zője a termékszála állandó bővítése és felújítása, új
technológiák alkalmazása. Így kezdődött el az utóbbi
években a házilaska, a ropi és egész sor más sütemény-
feleség gyártása, melyek a fogyasztók rendelkezésére
állnak a megye szaküzleteiben.

CIM: Intreprinderea de Morărit și Panificație
Str. Harghitei nr. 46 jud. Harghita
MIERCUEA CIUC 4100 Tel.: 958/1 24 23

HOL

• **PEGAZUS ORSZÁGOS IRODALMI TEHETSÉGTU-
TO PÁLYÁZAT.** A Magyar Közepiskolások Országos Szö-
vetsége pályázatot hirdet irodalmi tehetségek felkutatá-
sára (vers, novella, szindarab, hangjáték, filmforgatókönyv,
riport, publicisztika). A jelentkezés feltételei: felső korhatár
18 év, a pályázati munkák gépiratosán küldendők el. Bi-
ráló bizottság: Cs. Gyimesi Éva, Fábán Imre, Bokor An-
drás, Zudor János. Beküldési határidő: 1991. június 1. Cím:
Kelemen Attila, Oradea-Nagyvárad 3700, P-ta Unirii (Vic-
toriei) nr. 12. Telefon: 991/33537.

• Az Erdélyi Magyarság legújabb számának tartalmából:
Makkai Sándor A magyar kisebbségi nemzetiségek életkép-
telenei. Halász Anna Mielőtt ültél az óra; Kenéz Ferenc
Nemzetközi magyar „terrorizmus?"; Ara-Kovács Attila Egy-
házak kisebbségben; Sütő András Példázat a kék bálnáról;
Beke György Ki szólhat hitelesen?; Páskándi Géza A helyi-
állók; Kányádi Sándor T. A. sirjánál; Németh László Ta-
mási Aron; Gál Ernő A romániai magyarság identitástu-
datának változásai; Beke Mihály András Erdély — front-
vonalon; Pomogáts Béla Politikai vagy kulturális nemzet;
Agoston Vilmos Nacionalizmusok; Mátyás B. Ferenc Kove-
stratégia.

• ... E talpalatnyi föld, e maréknyi nép ... cím alatt
állította össze Király László, Magyar Lajos, Reményik Sán-
dor, Salamon Ernő, Sütő András és Székely János művei-
ből műsorát Nemes Péter, a temesvári Csiky Gergely Szin-
ház színművésze; a műsor zenéjét összeállította és a dalok
áténekelte Tóth Erzsébet marosvásárhelyi énekesnő.

• A Nepszabadság április 20-i számának Hétvége mel-
leketlen E. Fehér Pál beszélget Gálfalvi Zsolttal, A Hét fő-
szerkesztőjével. A szám közli Kovács András Ferenc Kövek
a magában című versét, Lászlóffy Aladár Erasmus er-
nyője XLV. című kisesszéjét, Szász János A Bega partján
című naplójegyzetét, valamint Láng Zsolt Akarod-e látni
a jövő századát? és Rostás Zoltán A manipulátor partitü-
rája című cikkét.

• A Cimborák 3-as számában az elsíratott Bajor Andorót
olvashatunk novellát; karcolatot Péterfy Emília, mesét Csí-
re Gabriella, verseket pedig Fábán Imre közöl. A klasszikus
gyermekirodalmat ezúttal Lessing fabulái képviselik.
A Kínese szülőföldünk című rovat Kolozsvár kevesebb is-
mert műemlékeit mutatja be, a képregény is ezzel a témá-
val rimel: Kakas István, XVI. századi erdélyi diplomata
életről szól (írta Kovács Nemere, rajzolta Horváth Gyön-
gyi, akinek egykori háza most is áll. A zenei és képzőmű-
vészeti sorozat mellett új cikksorozatra figyeltünk fel: Ko-
vács László az erdélyi magyar színjátszás történetét tárja
fel, beszédés fényképek kíséretében. A folyóirat most is
tág teret szentel a gyermek-olvasók leveleinek (A Cimbo-
ra postája; Hobbi-sarok); verseinek (Versklinika); versenyek-
re beküldött pályamunkáinak és rajzainak. A gazdálkodást,
kisállattartást tanuló tizen- és nem tizenéveseknek ajánl-
juk Makkay József Kisgazda című hasznos útmutatóját.

• Huszonkét Petőfi-verset fordított le tamil nyelvre K.
Garesh, köztük van a Reszket a bokor, mert, Minek ne-
vezzelek?, Szeptember végén, Egy gondolat bánt engemet,
Magyar vagyok, Ha férfi vagy, Légy férfi, Nemzeti dal, Föl-
támadt a tenger, Európa csendes, újra csendes. A kötet
Madrasban jelent meg a National Art and Literature As-
sociation kiadásában.

• A Kelet — Nyugat 16. számának tartalmából: Pomog-
áts Béla Az erdélyi gondolat, Tócsa László Temesvár ost-
roma 1989. Gitti István Atok, Páskándi Géza Kitérés az
ostromlott érből, Indig Ottó Ki a magyar, ki az emigráns?,
Vezér Erzsébet Hazatérnek Jászi hamevai.

• Az Alinea francia kiadónál, Natalia Zarembo-Huzsvai
és Charles Zarembo tolmácsolásában jelent meg Szerb An-
tal A Pendragon legenda című regénye.

• Az 1990-es év Cervantes-díját az argentin Adolfo Bioy
Casares nyerte el. A fantasztikumba hajló regényeivel és
elbeszéléseivel ismertté vált író hosszú ideig barátja és
munkatársa volt Jorge Luis Borgesnek. Atudj a napon cí-
mű regénye 1979-ben magyarul is megjelent.

• A Romániai Magyar Szó április 20-21-i száma közli
Dida Jenő Psalmus Hungaricus című versét. A számban
költeményt olvashatunk továbbá Tóth Istvánról, Lászlóffy
Csabától és Kiss Jenőről.

• Garai István Filia Mursellae címen adta ki két nyelvi,
magyarul és latinul írott verseit. E harmadik két nyelvi
írott könyvhöz Genevieve Imme írt mellátó előszót. A ver-
sek eddig a franciáorzi Memento Audere Semper és a
Vita Latina című lapokban jelentek meg.

• Mario Vargas Llosa, a Peru elnöki székére pályázó író
a választásokon elszenvedett kudarca után visszatért az iro-
dalomhoz. Új regényében valamiképpen a Ki ölte meg Pa-
lomino Molero? történetét folytatja. Az értelmetlen erőszak-
ról szóló, fantasztikumba hajló és detektívregény-elemeket
is tartalmazó cselekmény nem politikai indíttatású, mert
az író úgy véli, hogy az elmúlt időszak politikai csatáro-
zásaiban szerzett tapasztalatait még nem tudta irodalom-
má érlelni.

• Ecrits de jeunesse cím alatt gyűjtötte össze a Gallimard
Kiadó Jean-Paul Sartre ifjúkori írásait. Az 61 és felszáz
oldalt kitevő kötet anyagát Sartre tizenhét évesen írta, kö-
ze van a A csömör első megközelítése, Jézus a Chouette (Jé-
zus a klassz) címe, az Une défaite című befejezetlen re-
gény, melynek főszereplői: Nietzsche, Wagner és Cosima.
Ugyanebben a kötetben kaptak helyet azok az íróskor,
amelyek az író csak „a Midy notes” írásainak nevez, s ame-
lyekről leveleiben szégyenkezve számolt be Simone de Beau-
voirnak. Egy rádióriportban Sartre így vallott önmagáról:
„Nagy író akartam lenni, és az lettem. Meg akartam izlelni
a dicsőséget, és megízleltem. Aztán valami más is akar-
tam, de nem tudtam, hogy mit, így aztán nem is tudtam meg-
szerezni”.

—MI

ÖNNEL IS OTTHON LEHET!

A család minden tagja megtalálja benne
a neki szánt olvasmányt,
JÓ HA TUDJA!

A Kelet-Nyugat szerdán jelenik meg,
hétvégére Önhöz is eljuthat!
A Kelet-Nyugat az elkövetkező hétre
közli a Magyar Televízió teljes műsorát,
ajánlást a Satelit-adás műsorából,
s információkat a hazai és budapesti
színházak műsorrendjéről!

A Kelet-Nyugat a postai előfizetési nyilván-
tartásban a 646. szám alatt szerepel.

Az ANALÓG Kiadó Kft. lapterjesztési osztályán
csoporthoz előfizetést is elfogadnak. (Oradea,
Șirul Canonicilor, utca 25. szám. Telefon:
1-89-33. Felelős: Nagy László.
Előfizetőknek lapszámonkénti ár 12 lej, szabad-
árusításban 15 lej.)

A KELET-NYUGAT ABLAKOT NYIT
A VILÁGRA!

Éjjeli zene

Áprily Lajos költeményének első versszakát idézzük a víz-
szintes 1., függőleges 17., 68. és 18. számú sorban.

VÍZSZINTES: 1. A versszak első sora (zárt betűk: M, U,
F, A). 15. Híres ez az erdélyi kollégium és a két fűzfá. 16.
Mással alakit. 19. Utóirat. 20. Fű, lány becéző. 22. ...ikus:
erélyes. 23. Gyümölcsnedv. 24. Anyi mint. 26. Kínai hossz-
mérték. 28. Vonatkozó névmás. 30. Féllegyelevél. 31. Ds, rosnál.
32. ... kalapom teteje: trédás nótakézet. 35. Másuttól bizonyí-
tása. 37. Króm és nióbium vegyjele. 38. Ányújtá. 39. A Nosztá
fűt. 40. Tóth Marival (Mikszáth). 40. „A” háziállat. 41. ... Ráby
(Jókai). 43. Es, angolul. 45. Római kettős. 47. Névelős állóvíz.
48. Azerbajdzsán fővárosának lakója. 49. Tanuló. 51. Morzejel.
52. Világúrral kapcsolatos. 54. „A” szeles havazás. 56. Földet
forgat. 57. Gábor ...: híres ágyúöntő. 58. Riadó. 59. Román
autótipus. 60. Mások szemében meglátjuk. 62. Egyformák!
63. Uruguay, Luxemburg és Kambodzsá betűjelzése gépjármű-
veken. 64. Az asztal kihúzható, betölthető. 65. Jegyes. 68. Irók
jelképe. 69. Idegen női név (latinul híres). 71. Meglepetés szá-
va. 72. Pondus hidrogénii, hidrogénkitevő. 73. Névelős csapa-
dék. 74. ... Duncan, fr származású amerikai táncosnő (1878-
1927). 76. Kontinens. 78. Városbejárati. 79. Az ilyen gyümölcs
élvezhető. 80. Fémhuzal. 82. ... Herri, albán város (Zail). 83. A
sűrített gyümölcslé. 85. Gabonát levág. 87. Úrlap közepel.

FÜGGŐLEGES: 2. Béke egyenmű hangzói. 3. Afrikai anti-
lop fajta. 4. Ijjazó. 5. Azonos magánhangzók. 6. Állami haszon.

A HELIKON A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGÉNEK KOZPONTI HETILAPJA — MEGJELENIK MINDEN PÉNTEKEN

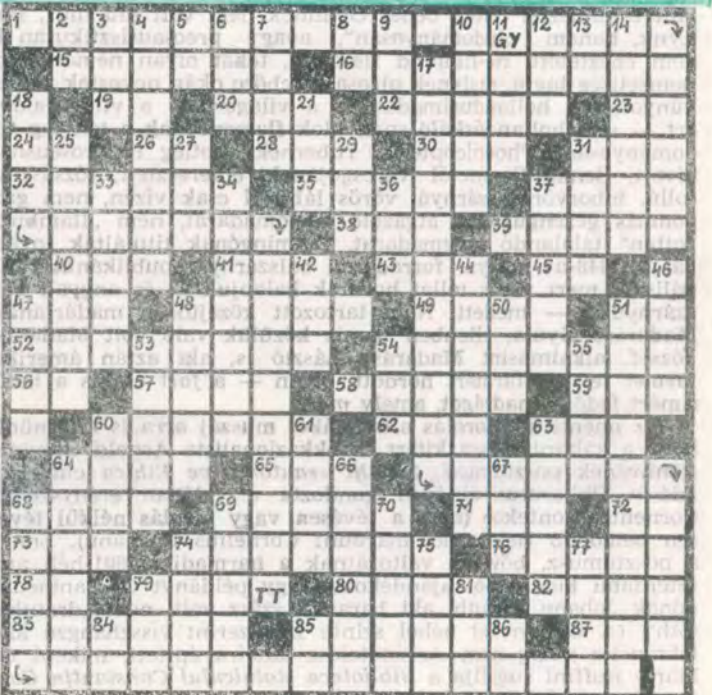
Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Szerkesztők:
MOZES ATTILA szöpróza
K. JAKAB ANTAL vers, levélváltás
JAKABFFY TAMÁS kritika, esszé

SZABÓ GYULA kultúrtörténet, hagyomány
LÁSZLÓFFY ALADÁR világkultúra
MOLNOS LAJOS szemle
SZÖCS ISTVÁN társzművészetek

A szerkesztőség címe: 3400 Cluj,
Postafiók (Cásufá postail) 245.
Bulevardul Eroilor ar. 2.
Telefon: 951/1 24 20

Nyomda:
I. P. Cluj
40 440

HELIXON 19

ARA 10 LEJ

SZÉPIRODALMI HETILAP

II. ÉVFOLYAM ● 19. (71.) SZÁM ● KOLOZSVAR, 1991. MÁJUS 10.

Szabó Tamás felvétele

MOLNOS LAJOS

Anno 1991

Tékozlásban

1.
...mire gondolhat vajon, mit remél az a gyanakvó-böles akácska, amelyik egy beomlásra váró parton, valahol, virággal lepi meg újra önmagát egy szeptemberi csikó-reggelen?
Sehol tavasz, lepkezáj, se vidám virágzsivaj,
csak ősz, rossz megszokás, csak áporodott, mohás csatatér —
Kit akar becsapni, kit e virágtékozlással és újra itt a csep-
pet sem hiszékeny, böles akács? A tájat, az évszakot? Ágait,
gyökereit, Isten lehuant két szép szemét?
Avagy csak végrehajtja önmagát, mint hű cseléd, az új
virág hús ragyogásában is a hit (ez az ennen magának ostora
és nyüzsgő, bős hangyabolya), mint akinek már nincs semmi
közé
önmagához sincsen már közé? — ...

2.
Na, és a vereségből vereségbe deresedő ember, ez a komor,
árvalányhajás szalmasisak a hőember fején,
Isten ünneplő kedvének „hajtokáján” zengő tulipán,
indulatok nyüzsgő-hemzsegő kasa, áramkörbe szorult, még
vérző békacomb,
rossz-kis halálók hűsége birtokosa, ágyrajáró örömök jus-
sosa, toprongyos bűnök vigyorgó cinkosa,
kilótt puskagolyó, mely csak lohol a cél felé, és be nem
csapódik boldogan soha, zizegő mákfaj, derengő síron szender-

gő moha, fogak közt csikorgó békasó, Isten szemében üveg-
szilánk,
ő az ember, hát ő,
az idő rossz salakpályán loholó,
hit- és reménytagadás öröklé-gátfutó,
pipacs-hajókon utazó, elsüllyedt győzelmekben nagyvitéz,
zászló nélküli zászlórúd: husáng, útszélén virító katáng, elta-
poshatatlan útilapú,
sistergő szurok a lármafán,
halott holnapban utazó vig vigéc, ki csak, miként a szélben
mindig-nyitva-felejtett ablakok,
judás-csók-cuppanás, örök-Ábel-rokon,
mindig-vigyázó a már rég nem létező bástyafokon, kincses
barlang, gyöngyös palota,
akibe úgy lopozik, onn vissza zajtalan és újra és újra
a hit, miként telhetetlenül mohó tolvaj szokott,
hogy aztán, amit itt összelopott,
könnyelmű-tékozlón szórja szerteszét amott,
akárha galambok elé fényes kendermagot,
zs'ros kölest —
de csak csámcsogó, fogatlan hizók tapicsko-
lása mindenhol, mindig már ezután ...

Nos, mire gondol ő, mire vajon, az ember is,
midőn egy hazajáró estelen ölbe veszi
önmagát (akár egy páncélos rongybabát), s elszáll,
vidáman messzeszáll, akár a harangszó.
a zsoldár, ima,
miként kitömött varjú fényes szeme
a halállal határos remény szép
idején?!

Kolozsvár, 1991. május 2.

KIRÁLY LÁSZLO

MONDATOK

Szép felhőtő tündököl, hullámszik Erdély fölött, ahogy átre-
pültünk a Kárpátokon hazatérőben.
Ezekon tényleg csak angyalok táncolhatnak — mondja Aladár,
holott nem vagyunk kifejezetten derűsek egy végtelennek tűnő
nap után.
Bukarest nem valami vidám hely manapság, se híre, se hamva
a hajdani balkáni báznak, az utas — miután leszáll a rém-
filmekbe illő vonatról — az Északin, máris fordulna vissza.
Az frösövétségben sem mosolybemutatót talál az oda érkező
— amolyan csödszéli düh a szavakban: könyvkiadás szinte
semmi, a vagyon fogy, legszívesebben eltanácsolnánk egymást
a lapkiadástól.
A kultúra háza roskadozóban, lakói közül némelyek hisztériá-
san hadonásznak, mások veszik a batyut és útrakelnek, megint
mások csak úgy egykedvűen kiülnek a pitvar elé egy tehe-
tetlen pipászóra.
Es aki nem hisztériás, útra sem akar kelni, meg pipázni sem
szeret?
Jól tudom én: foglalkozást kellene változtatni, amíg föl nem
kopik az állunk!
Valutacsempészet, útonállás, gyerek-kereskedelem!
Talpig török farmerbe öltöznék, fejünkbe csapnánk fekete
kalapunk, aranyat villantva mosolyognánk: miénk az egész világ.
De hát én semmihez sem értek, csak a betűhöz — panaszojla
barátom.
Elég baj az — nyugtatom, majd elszunnyadok egy percre és
azt álmodom: írógép formájú szeszfordém van, virágház alakú
szerkesztőségem, ahol az Aranycsempészt szerkesztik barátaim;
én magam mosolygok gondtalanul, s ami még szebb: nem kell
naponta vakaróznom a politika rühe miatt.

BOGDAN LÁSZLO

HELYZETJELENTÉS

elsüllyed velünk a hajó
mioritikus ködbe téved
de én azért szeretlek téged
közösek a légváraink
és közös vesszőparipánk is
közös bennünk a türelem
várakozunk a végeken
elsüllyed velünk a hajó

mioritikus ködbe téved
zátonyra fut ó fertelem
várakozunk a végeken
légváraink is közösek

szél kél most álom délibáb
és közös vesszőparipánk is
fütttyentenek mi ugrunk máris
közös bennünk a türelem
zátonyra fut ó fertelem
elsüllyed velünk a hajó
ez volna jó? az volna jó?
mioritikus ködbe téved

de én azért szeretlek téged
szél kél most álom délibáb
nem éljük túl az éjszakát
elsüllyed velünk a hajó

A szatmári katolikus gimnázium

A köztudatban (és már a múlt század végi róla írt évkönyvekben) szatmárnémeti Királyi Katolikus Főgimnázium néven említik, most mégis a fenti címen mutatjuk be, ugyanis amikor 1636-ban Pázmány Péter megalapította, ezt a nevet (akkori szóhasználatban: kollégium) használta. Főgimnázium csak 1852-ben lett, az osztrák tanügyi reform bevezetése után, az ugyancsak Szatmáron működő (két évfolyamos) bölcseleti liceummal való egyesülése után.

Mind Szatmáron, mind Németben az iskolázásnak nagyon régi hagyományai voltak már, hiszen 1215-től írásbeli nyoma is van, a XIV. században pedig mind férfi, mind női szerzetesrendek vezettek iskolát.

A Pázmány Péter alapította kollégiumot a Jézus-társaság szerzetesei vezették, maga a tanítás csak 1639 őszén indult meg. Nem tudjuk, mi okból (a levéltári anyag jórészt elpusztult vagy kallódott), az iskola akkor ún. kisgimnáziumként indult meg, négy alsó (grammatikai) osztállyal. Az azonban bizonyos, hogy minden osztályban javarészt azonos korú gyermekek jártak, az osztályokat egy-egy tanár tanította, s e körülmények kiemelték, keresettebbé tették más tanügyi elképzelésekkel működő iskolákkal szemben. A gimnázium első osztályába csak írni-olvasni jól tudó tanulókat vettek fel, ezért megszervezték a gimnáziumra előkészítő két elemi osztályt is.

A gimnázium külső történetében változást jelentett a jézuita rend feloszlása, s ennek következtében 1776–1786 között a gimnáziumot a magyar eredetű Pálos-rend tanárai vették át. E rend feloszlását követően az iskola a tanügyet szabályozó Ratio Educationis rendelkezéseivel alkalmazkodva „Nemzeti iskola” (= nemzeti nyelvű iskola) néven működött tovább.

Az iskola 1805-ben vált ismét gimnáziummá: az 1804-ben megalakított szatmári római katolikus püspökség első püspökének, Fischer Istvánnak kérésére a nagyváradi helytartó-tanács engedélyezte működését. Először az első három grammatikai osztályban indult meg a tanítás, majd a következő tanévtől mind a teljes négy osztály gimnázium, mind a két humanista osztály beindult, s ettől kezdődően neve: Nagyobb Királyi Gimnázium.

A gimnázium első korszakában csak főhivatású tanárok tanítottak, akiknek „magister” (= tanár) fokozattal kellett rendelkezniük. (Ezt azt jelentette, hogy a kollégium akadémiai tagozatának három éves filozófiai stúdiumait el kellett végezniük, s ezt követően szakszerű vezetéssel felkészítendő kurzuson ismételniük kellett a gimnázium és a liceum tananyagát). Hasonlóképp jártak el a Pálos-rendiek is. Jól képzett tanárok (hatannyolcan) tanítottak a XIX. században működő gimnáziumban is, a filozófiai és jogi képzettség mellett sokan tudományos fokozattal is rendelkeztek. Ez utóbbi korszak tanárainak kiválasztásában nyelvtudásuk is fontos tényező volt. Három nyelvet mindegyikük beszélt.

A tanulók iskolai viselkedését szigorú szabályzat (Törvénykönyv) írta elő, a rendszabályzat ellen vétőket az iskolai törvényszék — a fegyelmi tanácsa alakuló tanfélévi gyűlés — büntette meg.

A katolikus gimnáziumban nem volt a református kollégiuméhoz hasonló diákokör-mányzat, a tanárok azonban a diákság életének, tanulmányi munkájának megszervezésében és irányításában bizonyos (választott/ki-nevezett) diák-tisztségviselőkre támaszkodtak. A jézuita tanárokat *dekuriók* (csoportfelelősök) segítették az írásbeli házi feladatok (mennységi) ellenőrzésében, bizonyos szóbeli feladatok kikerésében. Minden osztálynak volt *kurátora* (= gondnoka), ők gondoskodtak

a kályhák fűtéséről, az ablakok (nyitva-zárva tartásának) rendjéről, ők feleltek az osztályban az anyagi károkért.

A katolikus gimnáziumban is ismeretes volt a *senior* cím, ez esetben *főgondnoknak* mondanám, aki azonban nem diák, hanem tanár volt. Az okiratokból kitűnik, hogy a gimnáziumban volt *chyrograph* (olv.: kirográf), az-az jegyző.

Diák-tisztségviselői irányították a tananyag elmélyítésére szervezett diákköri csoportokat-*academiákat* (mai kifejezéssel: szakköröket).

A katolikus gimnázium diákságának többsége magánháznál lakott, bizonyos számú diák (a jézuita korszakban) a rend vezette bentlakásban, a XIX. században pedig egy-részt a püspök alapította *konviktusban*, más-részt egy-két kanonok által alapított (kiseb-ből létszámot befogadó) bentlakásban.

Már a jézuita szerzetesek bevezették, hogy a bentlakás étkezdéjében ingyen ebédet kapott tizenöt szegény (ún. *juszkulista*) tanuló. A konviktus intézménye tulajdonképp önálló volt. Saját előjáróik (nevelőik) vigyáztak iskolai felkészülésükre, megszervezték a bentlakásban működő tanulócsoporthoz, s mindezek mellett számos más, felnőtt korukban fontos ismeretet, készséget, nyelveket igyekeztek velük elsajátíttatni. A XIX. századi püspöki konviktus két (nagyobb) tantermében egy-egy *ductor* (nagyobb diákokból választott vezető) vigyázott fel a rendre. A konviktusban lakó diákokat sötétszürke posztóból készült, fényes gombokkal díszített egyenruhájukról és kék egyenespajkájukról lehetett felismerni.

Erdemes megemlítenünk, hogy (bizonyos téves nézetekkel ellentétben) a latin nyelv tanításában a jézuitákat — főként az alsóbb osztályokban — a tanuló anyanyelvi ismereteire is támaszkodtak, s ez a módszertani törekvésük tankönyveik megszerkesztését is befolyásolta. (Igy például a *Principia* példányát magyarul is megadták.) Bizonyos az is, hogy nemcsak a nyelvtanításban, hanem más tantárgyak tanításában is támaszkodtak a tanuló anyanyelvi ismereteire, amit tanúsít a diákkönyvtárban található magyar nyelvű számtankönyv is (*Maróthi György: Arithmetika vagy számvetésnek mesései*).

Figyelemre méltó az osztrák rendtartomány területén működő (ide tartozott Szatmárnémeti is) jézuita gimnáziumok egységének erősítésére készített új szabályzat 1735-ben. Az *Instructio* (hosszú latin címét mellőzöm), vagyis *Utasítás* a magyar pedagógia történetének első tanterve és módszertani útmutatása, amelynek számos előírása és módszere nemcsak a jézuitákat még hálalevő évtizedeiben érvényesült, hanem fellelhető a gimnázium további korszakaiban is.

Mindenekelőtt megartották továbbra is az öt napos munkahetet. A három + két napos munkahetet a csütörtöki szünnap választotta ketté. Az öt tanítási nappól négy az ismeretek megtanítására szolgált, az ötödik — a szombat — a heti tananyag ismételtesére. Az ismételteseknek az ismeretek gyakorlati alkalmazását kellett szolgálniuk. A szabályzat körültekintő naptári munkaterv készítését kívánta meg, s pontosan meghatározta, hány tanítási, hány szombati és hány év végi ismétlési nappal kell számolni.

A tanév szerkezete eltért a maiótól: az I. félév november 3-tól április elejéig, a II. félév április 2-től szeptember 5-ig tartott. A heti óraszám 20–25. A nagy szünidő nem nyáron, hanem ősszel volt. Persze a szeptemberi-októberi nagyvakáción kívül akad még szünidő: öt nap karácsonykor, négy-négy nap farsangkor is, húsvétkor is, pünkösdkor is.

A vizsgák alkalmával a tanulókat nemcsak a kitűnő, jeles, jó, elégséges csoportokba tartozónak minősítették, hanem a csoporton belül is rangsorolták (jegyzőkönyvben).

Lényegesnek tartom néhány oktatásmódszertani elv megemlítését, amelyeket Pázmány Péter útmutatásai alapján már a XVII. századi kollégiumban is alkalmaztak. Ilyen volt a tanuló képességeihez való alkalmazkodás és a megfelelő szemléltetés. Hangsúlyozták a fokozatosságot, a folyamatosságot és a rendszerességet elvének érvényesítését; a tanulócsoporthoz szervezték és a tanuló differenciált foglalkoztatását. Az önálló munkára való ösztönzés is szerepelt a módszertani igények között.

A jézuita tanárok nevelési rendszerükben fontos szerepet tulajdonítottak a művészeteknek, ezért törekedtek az iskolai színjátszás fejlesztésére is. Emellett az iskolai színjátszások jó alkalmat szolgáltattak az iskola és a szülők, a lakosság, valamint az előjárók közötti kapcsolat fenntartására és bővítésére is.

A szatmári katolikus gimnázium már megalapításakor megteremtette könyvtárának alapjait. Az egykori könyvtára vonatkozó (irodalmi) utalások azonban *megtevesztőek*. Azt írják például, hogy a jézuita gimnáziumnak feloszlásakor 69 könyve volt. Az átadási jegyzőkönyv valóban 69 mű címét sorolja, de ezekből összesen 1182 darab volt az állomány.

Erdemes egy rövid áttekintést nyújtani az osztrák hatóságoktól megszüntetett (lefokozott) kollégium könyvállományának nyelvi összetételéről is: latin nyelvű 81 mű (a kötetek 57%-a), magyar 29 mű (a kötetek 24%-a), német 5 mű (5,26%), olasz 3 mű (0,24%), görög 2 mű (0,80%).

A gimnázium XIX. századi könyvtárát vásárlásokkal és adományokkal gyarapították. Ebben az időben még együtt őrizték a diákság olvasmányait szolgáló könyveket és a tanárok munkáját elősegítő kézikönyveket is.

Nem ismerjük pontosan a XVII. századi katolikus kisgimnázium tanulóinak létszámát. A nagykárolyi, máramaroszi és szabolcsi kisgimnáziumokkal (s más adatokkal) való összehasonlítás alapján feltételezzük, hogy tanévenként százötven-kétszáz diák tanult az iskolában. A XIX. századi adatokat pontosabban ismerjük, s mintegy 4600 tanulóra becsüljük a diákságát. Az ún. grammatikai osztályokhoz hozzá kell adnunk a humanista osztályokban (a gimnázium V–VI. osztálya) járók számát is, ez mintegy 1370.

A XVII–XVIII. században is elsősorban Szatmár, a szomszédos Nagykároly és környéke, Ugocsa, Máramaros és Szabolcs megye katolikus lakossága küldhette a diákjait az iskolába.

Hozzávetőleges pontossággal kimutatható a gimnázium tanulóinak társadalmi eredete is (1806–1852 között): értelmiségi származású 31,3% (egyharmaduk görögkatolikus papi család gyermeke), kisnemesi származású 27,1%, polgári családból (iparos) való 23,2%, földműves 14,43%, munkás 3,08%, katonák gyermeke 0,81%, özvegyek, árvák és nem ismert 5,27%.

A humanista tagozaton az arány a következő: értelmiségi réteg gyermeke: 29,3%, kisnemesek: 28,4%, polgárok: 28,07, földművesek: 8,76, munkások: 4,54, katona család: 0,5%. (A humanista osztályokban is jelentős a görögkatolikus papi családok gyermeke, az értelmiségiek 44 százaléka, az összerélmiség 14%-a).

A gimnázium (mint minden jézuita gimnázium) nyitott volt bármely nemzetiségű tanuló számára. A XIX. századról tudjuk, hogy túlnyomó többségükben magyar anyanyelvűek voltak, de román, ruszin, osztrák és galíciai tanulók is jártak az iskolába. Az okleveles adatok számbavétele a nemzetiség tekintetében nagy óvatosságra kényszerít a szakszerű és tárgyilagos (!) kutatást. Ugyanis a szülő vagy a diák által bementett néphez (mai fogalommal: nemzethez) tartozás nem feltétlenül fedti a mai fogalmat. Nagyon sok esetben a népi hovatartozás helyett az országbeli, táji hovatartozást jelölték: székely, galíciai (ez lehet lengyel, ukrán, izraelita, osztrák), erdélyi (ez le-

het magyar, szász, román, örmény). S aki nál magyar, hiszen az adatok bizonyossága szemagát „hungarus”-nak minősíti, nem feltétlenül ez lehet román is, ruszin is, de a magyar nemzethez (natio) tartozónak vallja magát.

Megkíséreltük a családnevek alapján való eligazodást is, hogy a szláv névformánsal képzett nevek viselői egy része ruszinak, másik része magyaroknak, lengyelnek, szlováknak, illirnek vallja magát. A szlávban és a románban egyaránt előforduló névformánsal képzett családnevet viselők helyzete ugyanez: szlávok, románok, magyarok; a német névformánsal képzett nevek magyarnak vallják magukat, de ugyanakkor sok diák, akinek családneve környelvi magyar szó, magát idegen anyanyelvűnek, ruszinak, romának vallja.

Hasonlóképp nem lehet irányadó a vallási hovatartozás sem. A diákság többsége római katolikus, de igen számottevő a (magyar, ruszin, román anyanyelvű és szertartású) görögkatolikusok száma is.

Következőképp a feljegyzett családnevek (írásmodjukban mindig meglátszik, hogy németes, latinos vagy magyaros műveltségű név-író jegyezte fel hallás vagy bemondás után) nem etnikum jelölő, legfeljebb emlékei a nevet viselő ösök hajdani nyelvi hovatartozásának; s hasonlóképp nem igazít el a vallási hovatartozás sem.

A Nagyobb Királyi Gimnázium és a Püspöki Liceum 1852-ben egyesült a tanügyi reformban megkövetelt nyolcosztályos főgimnáziummá. A legrégebbi, fából készült jézuita kollégium épülete már rég elenyészett, a Kő utcai (későbbi neve: Kazinczy utca), 1816-ban készült épület is immár szűkült, ezért 1871-ben emeletet építettek rá (ma: a Doamna Stanca Elméleti Liceum működik benne), s mivel nemsokára ez is szűkült válik, az egykori jézuita kollégium helyére megépült az 1912. őszétől használt (ma: Mihai Eminescu Elméleti Liceum) épület.

A hatalmasra duzzadt iskola költségeit a püspökség nem tudta volna kellen fedezni, így 1863-ban az nyilvános állami gimnáziumi státust kapott, s a továbbiakban ebből adódóan nyílt lehetőség különféle politikai machinációkra. A főgimnáziumban számbelileg nem sok román anyanyelvű diák tanult, részükre 1858-tól román tanszéket létesítettek, nyelv-ismeretük szerint kezdő és haladó csoportba osztották őket, s ennek megfelelően más-más tankönyvből tanították számukra a román irodalmat, a hittant.

A XIX. század közepétől a főgimnázium minden tanév végén évkönyveket adott ki. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a múlt század utolsó negyedétől az első világháborúig mintegy 23 ezer diák tanult a főgimnáziumban, származásukat tekintve pedig feltétlenül említésre méltó a földművesek és a munkások tanuló gyermekeinek folyamatosan gyarapodó száma; ami pedig felekezeti hovatartozásukat illeti, a 17467 római és 4223 görög katolikus tanuló mellett 1092 református, 3263 izraelita, 103 ágostai evangélikus és 28 görögkeleti szertartású tanuló is tanult az iskolában.

Az iskola épületeit és jogutódait tekintve az első világháborút követő helyzet eléggé bonyolulttá vált. Ha a folyamatot az 1919 őszétől „Mihai Eminescu” Állami Liceummal nyilvánított gimnázium épületéhez és működéséhez kötik, úgy el kell mondanunk, hogy áldatlan nemzetiségi küzdelmek színhelyévé vált. Ismét régi néven működött 1940–1944 között, majd a szovjet csapatok bevonulása után ugyanebben az épületben működött (délelőtti/délutáni váltásban) mind a román, mind a magyar tannyelvű Állami Fiúliceum. A következő négy évtizedben az iskolák szétválása, átszervezése során a liceumban többnyire csak román tannyelvű osztályok működtek, amelyek között bizonyos időszakokban magyar tannyelvű osztályok is voltak.

A múlt feltárása és ismerete, a sokféle változás és változtatás után az arra illetékesek figyelmét a régi iskola szerkezetének, munkájának, törekvéseinek tanulmányozására kellene irányítani, hiszen a történelem tapasztalatai korunkhoz méltó következtetéseket sugall(hat)nának.

Öböl — dosszié 12.

SZEMIRAMISZTÓL — SZADDAMIG

1765-ben egy vakmerő dán utazó, Niebuhr elsőnek készített másolatokat a romokon. Persze perszopolisz városának romjain látható feliratokat másolt le, nagy nehézségek árán. A lemásolt jelek aztán közzétéve, számos tudósnak okoztak fejtörést. Abban valamennyien egyetértettek, hogy eladdig ismeretlen írással van dolguk. A feliratok nyelve bizonyos óperzsa dialektus... Az újabb korban már csak India területén élnek „valódi perzsák” — a parszik —, ám már ezek sem beszélik az óperzsa nyelvet... Végül is a feliratok dögát sokáig nem sikerült megoldani. (Az ókori világ története, 1931.)

Grotefendnek hívták azt a kisvárosi középiskolai német tanárt, aki megfejtette a rejtélyt. Mégpedig fogadással. Korabeli szokás szerint esténként sörözni járt a barátaival, amikor mindenkivel az érdekes dolgokról beszélgettek, amelyeknek hírt hallottak. Egy este a perszopolisz feliratokról esett szó s arról, hogy a tudósok képtelenek e feliratokat elolvasni és lefordítani. Grotefend soha életében nem járt Iránban s eddig sosem foglalkozott az ékírás kérdéssel. Abból indult ki, hogy az emberi szokások nagyon szívsósak. Igaz, a történelem közben összetörte az ókori perzsa hatalmat. Görögök arabok, mongolok lettek az urak egymást véltva, de a szokások feltehetőleg változatlanok maradtak. Perzsa királyainak címe pedig Grotefend korában így hangzott: ez és ez, nagy király, a királyok királya, ennek és ennek a királynak fia... Grotefend végül el-

olvasta a feliratokat, amelyekből egyetlen betűt sem ismert és egyetlen szót sem értett — egyszerűen a betűk előfordulásának gyakorisága alapján. 1802-re sikerült tizenkét betű ejtését is meghatározni. A későbbi kutatások szerint kilenc esetben helyesen. A fogadást tehát megnyerte és nagyszerű eredményeiről értekezésben számolt be a göttingai akadémián. Azt várnánk, hogy óriási sikere volt és minden tudományos és társadalmi megbecsüléssel elhalmozták. Ezzel szemben senki se vette komolyan. Értekezését ki se nyomtatták. Huszonhét éves volt, amikor a hivatalos tudományos világ nem fogadta be s halála után neve is hosszú időre feledésbe merült. (A vasárnap nyomában.)

A kínai Jangce és Huangho, az indiai Indus és Gangesz valamint az egyiptomi Nílus folyó völgyén kívül mezopotámia Tigris és Eufrátesz völgye volt az emberi civilizáció egyik legősibb tűzhelye. Ötezer esztendője, hogy itt az első államok kialakultak. A XIX. században ezeken a helyeken végeztek ásatások gazdag eredményekkel jártak... Az archeológusok a világon minden múzeumban buzgógn tanulmányozták az ősi ékírással leírt különös lapocskákat. hiszen ezek az írásos emlékek sokkal korábbi időkbeli valók, mint a legkorábbi arab kéziratok, pápai levelek, középkori pergamenek. Tello a neve annak a dombnak, amely Lagas ősi városának maradványait rejtje maga alatt. Az itt talált táblácskák az igen nehéz sumér nyelven íródtak. Nyelvezetük lakonikus, kereskedői nyelv, nincs benne semmi költői szépség, legtöbbször névsorok, üzleti okmányok, különféle tárgyak — élelmiszer, takarmány, jószágok, földparcellák — száraz felsorolásai. (Az ékírás regénye.)

Egy hosszú és keskeny teremben, amelynek falait oroszlánvadászatból vett jelenetek festői ábrázolásai díszítették, ezer és ezer ilyen ékírással tarkozott agyag-cserépet hevert. Körülöttük hatalmas domborművek viszonylag ép darabjai... Ilyen csodálatos leletek mellett miféle értéket képviselhetek a legnagyobbbrészt összetört, földdel és szeméttel összekeveredett agyagtáblák, még ha rakásszámra álltak is ott? Erthető, hogy úgy szólván senki sem törődött velük. Nem szedték össze, nem osztályozták, de még a földtől sem tisztogatták le őket. Száz és száz hatalmas láda vándorolt a Themse partjára, a British Museumba, tele asszír régiségekkel; köztük sokáig kallódott az a néhány láda, amelyben cseréptörmelék szerénykedett. (Az archeológia története, 1902.)

Az ékírással agyagtáblákról értesülünk a rettenetes életviszonyokról és munkakörülményekről, melyek közt a hadjáratok alkalmából zsákmányolt idegen országbeli rabslolgák tömegesen pusztultak el... Egy ilyen névsort tartalmazó felirat nyolc hasábra oszlik és mind a két oldala tele van írva. A párizsi Louvre őrzi, feltárási száma 6039. A szövegből harmadfél száz sort nők és serdülők neveinek felsorolása tölti ki, a következő beosztás szerint: ... 40 szila Tuasubarbi, 40 szila Bira-du, Meghalt Hurud, 40 szila Zubaimsa, Meghalt Tabbau, Meghalt Niraname, a leánya, 15 szila Gukasasa, a fia, Szülők nők 40 szila Sasarud, 40 szila Anna, 40 szila Gana, Akik nem szültek, Összesen 15 rabnő, fejenként 40 szila. Összesen meghalt 7... Lugalemahe felügyelő... (Hadifogoly nők tábora Sumérban i.e. III. évezred.)